

CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO

PUT STVARAOCA RADOST PISANJA

NAŠA ŠKOLA

Podgorica
2018

**CRNA GORA
ZAVOD ZA ŠKOLSTVO**

**NAŠA ŠKOLA
PUT STVARAOCA – RADOST PISANJA**

Podgorica
2018

NAŠA ŠKOLA
Put stvaraoca – radost pisanja

Izdavač: Zavod za školstvo

Za izdavača: Rešad Sijarić

Urednica: dr Dušanka Popović

Redakcija: dr Dušanka Popović, Nađa Durković, dr Sanja Šubarić,
mr Dijana Laković, Aleksandra Vešović Ivanović

Lektura: Aleksandra Vešović Ivanović

Dizajn i tehnička priprema: Grafo Group, Podgorica

Štampa: Grafo Group, Podgorica

Tiraž: 500

Podgorica, 2018.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-24-074-5
COBISS.CG-ID 37313296

SADRŽAJ

Predgovor	5
I dio: TEORIJSKO-PRAKTIČNI OKVIR	7
Dušanka Popović: PROCESNI PRISTUP – SIGURAN PUT STVARAOCA	9
Nađa Durković: KREATIVNOST U ŠKOLSKOM PISANJU	23
II dio: ISKUSTVA IZ PRAKSE	31
Dijana Laković: PRIPREMA I REALIZACIJA PRVOG PISMENOG ZADATKA	33
Ljubica Bulatović: KAKO UČENICI PRIHVATAJU PUT STVARAOCA	43
Vera Mićunović: PISANJE – NEUMJETNIČKI TEKST, IZAZOV I POTREBA	55
Slavica Radević: KAKO SMO UČENICIMA POMOGLI DA STVARAJU	67

PRILOZI

Prilog 1: Obrazovno-vaspitni ishodi i ishodi učenja koji se odnose na stvaranje teksta u predmetnom programu za Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezici i književnost za osnovnu školu (2017)

Prilog 2: Naše knjige

PREDGOVOR

Od novembra 2011. godine u trinaest osnovnih škola u Crnoj Gori realizuje se Projekat *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove* čiji je cilj bio da se ispituju i preporuču efikasni metodički pristupi u oblasti uspješnog stvaranja usmenog i pisanog teksta, tj. u oblasti usmenog i pisanog izražavanja.

Primjena Projekta odvijala se kroz niz edukacija nastavnika, praćenje, posmatranje i analizu nastave, okrugle stolove i radne sastanke, studijske posjete i razmjenu iskustava između nastavnika uključenih u Projekat¹, a rezultirala je publikacijama u kojima se nalaze teorijske postavke ovog pristupa i iskustva nastavnika u njegovoj primjeni. Nadasve – uvođenjem procesnog pristupa u predmetne programe namijenjene nastavi jezika i književnosti (2017), a što je posljedica njegove efikasnosti u navedenoj oblasti o kojoj svjedoče iskustva i istraživanja i u drugim zemljama i njihovim obrazovnim sistemima.

Za ovaj eksperiment inspirisalo nas je sopstveno iskustvo iz prakse, kao i uvid u nastavu usmenog i pisanog izražavanja koje je govorilo o nedovoljnoj obučenosti nastavnika za nastavu kreativnog pisanja, zatim analiza učeničkih radova i praćenje nastave u osnovnim školama iz različitih uglova, istraživanja obrazovne prakse u Crnoj Gori koja su se dijelom ticala i ove tematike¹, kao i uslovi u kojima naši učenici imaju zadatak da budu stvaraoci.

Pregalaštvo i uporni rad pojedinih nastavnika, kao i suštinsko razumijevanja značaja svake faze ovog pristupa, ali i mogućnost variranja u odnosu na potrebe učenika sa kojima rade, rezultirala je konačnim proizvodom koji je djeci pokazao šta i kako mogu – objavljenom knjigom kao zbirkom njihovih priča ili pojedinačnim romanom. No, Projekat nije inspirisao samo učenike, već i nastavnike, pa je profesorica Jelena Gošović Perović, inspirisana radom sa učenicima, dovršila svoj mnogo ranije započeti roman i za njega dobila nagradu.

Rezultati su bili očekivani jer smo se oslonili na ravnomjeran razvoj receptivnih vještina slušanja i čitanja, nakon kojih slijedi jezička produkcija u obliku govora i pisanja – stvaranje usmenog i pisanog teksta. Bavili smo se učenicom kao stvaraocem teksta, a ne samo konačnim proizvodom pisanja tj. njegovim tekstom. Posmatrali smo ih kako „rastu“ u procesu, kako stvari razumijevaju i prihvataju, kako diskutuju i promišljaju, kako popravljaju i unapređuju – i kako to rade s radošću! Jer – postoji rezultat!

¹ Vidjeti „Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi koraci“, 2013, str. 178, Zavod za školstvo

A čini se da su rezultati i bili očekivani, jer smo se prije kontinuirane primjene procesnog pristupa složili: da „pisci“ najbolje pišu o temama koje su sami odabrali; da „piscima“ za pisanje treba različito vrijeme; da su individualna interesovanja različita; da su individualna viđenja stvari i osjećanja svakog od nas različita (Popović, 2013) i odatle krenuli dalje.

Vrlo važnim smatramo to što smo u Projektat od samog početka uključili nastavnike po vertikali, tj. nastavnike razredne i nastavnike predmetne nastave kako bi mogli da razmjenjuju ideje i iskustva, zajednički prevazilaze probleme i dijele uspjehe, te kako bi se sačuvao kontinuitet u primjeni procesnog pisanja sve do odlaska u srednju školu. Cilj ove publikacije jeste da se predstave neki važni zaključci i zanimljiva praktična rješenja iz oblasti pisanja i tako inicira, podrži i pomogne suštinska promjena koju primjena ovog pristupa donosi. Tako se u prvoj cjelini u kojoj se razmatra teorijsko-praktični okvir ove aktivnosti, u prvom tekstu daje pregled primjene metodskog pristupa Put stvaraoca sa posebnim akcentom na kompleksnost aktivnosti pisanja i njegovu sveobuhvatnost kada je nastava jezika i književnosti u pitanju. Takođe, u ovoj cjelini se iznosi i dio rezultata istraživanja nastave pisanog izražavanja i razmatraju učenička viđenja na osnovu kojih je moguće predložiti određena poboljšanja. U narednom tekstu razmatra se fenomen darovitosti učenika – kako ga prepoznati i kako podržati tokom redovne nastave. Dakle, put stvaraoca namijenjen je svim učenicima, ali otkrivanje i podrška darovitosti poseban je zadatak za svakog nastavnika. U drugom dijelu publikacije izložena su iskustva nastavnika iz prakse – od toga kako je primjena pomenutog pristupa pomogla da se učenici pripreme za izradu prvog pismenog zadatka, zatim analize kako prihvataju procesni pristup ili put stvaraoca, do pisanja neumjetničkog teksta i opšteg utiska o svemu što se, tokom proteklih nekoliko godina, dešavalo na ovom polju u nastavi.

Svaka promjena u obrazovanju jeste proces, tako da želimo da taj proces ide naprijed i zaživi i tamo gdje ga još uvijek dovoljno ne prepoznaju i ne primjenjuju.

Realizaciju Projekta podržava Zavod za školstvo kao dio aktivnosti usmjerenih na unapređenje kompetencija naših učenika na polju funkcionalne pismenosti.

Dr Dušanka Popović,
autorka i voditeljka Projekta

I dio:

TEORIJSKO-PRAKTIČNI
OKVIR

Dr Dušanka Popović
Filološki fakultet
Nikšić

PROCESNI PRISTUP – SIGURAN PUT STVARAOCA

Nastava pisanja jedno je od najsloženijih područja predmeta Crnogorski jezik i književnost, kako u osnovnoj, tako i u srednjoj školi. Što se predškolskog perioda tiče, ne smijemo ni njega zanemariti, jer itekako je važan za razvoj sve četiri komunikacijske vještine: slušanje, govor, čitanje i pisanje. Mnoge aktivnosti koje vaspitači mogu da organizuju u svojim radnim sobama i kroz njih provedu kako predškolce, tako i mlađe vrtičke uzraste, doprinijeće lakšem savladavanju, ne samo govora i slušanja, već i čitanja i pisanja u osnovnoj školi. Tako nam fenomen koji nazivamo jezik ne dozvoljava da se bavimo njime samo u određenom trenutku, već zahtijeva da, makar, imamo u vidu kontinuitet njegova razvoja od početaka govora do složenih operacija čitanja i pisanja, tj. da jezik posmatramo u obrazovnoj vertikali. Trebali bi u tu vertikalu uvrstiti i viskoškolski nivo, odnosno studente i njihovo poznavanje komunikacijskih mogućnosti sopstvenog maternjeg jezika.

Kompleksnost ovog područja ogleda se, prije svega, u njegovoj zavisnosti od svih ostalih područja, tj. u činjenici da su u njemu sublimirane sve vještine i sva znanja koja učenici stižu iz ovog predmeta tokom školovanja. Pisanje kao vještina, znanje i stav, dakle – kao kompetencija, važno je za sve predmete koje učenici izučavaju u školi, jer će u okviru svih predmeta, više ili manje, imati potrebu i da čitaju i da pišu. Pisanje je jedna od četiri komponente jezika ili komunikacijske aktivnosti, u kojoj se sastaju sve tri koje joj prethode – kako slušanje, tako govor i čitanje. Prije nego progovori, ljudska jedinka će slušati, nakon što savlada govor ona će na određenom uzrastu učiti slova i savladati vještinu početnog čitanja i pisanja. I dok će tokom školovanja, a i kasnije u životu, vještinu čitanja stalno obnavljati i unapređivati, vještinu pisanja će verovatno uzdići na zanatski nivo, dok će njegovu stvaralačku dimenziju usavršavati i razvijati čitav život (onaj kome do toga bude stalo), a samo izabrani pojedinci osvojiće njene najviše kreativne vrhove. Osnovu za to, dakako, moraju postaviti stručnjaci u školi, a to su, prije svega, učitelji i profesori maternjeg jezika i književnosti. Važno bi bilo da se i ostale struke pozabave korektnom pismenošću i daju doprinos

razvoju čitalačke pismenosti svojih učenika, ali to može biti tema za neki drugi tekst. Namjera nam je ovdje da podsjetimo da se postojana pismenost može izgraditi samo sinergijom svih činilaca koji na nju utiču, kao i njenim kontinuiranim njegovanjem u vertikali i horizontali institucionalnog obrazovanja.

Vratimo se pitanju šta sve pisanje, kao važna komponenta jezika, sublimira. Prije svega, složenu aktivnost prevođenja glasa u njegovu sliku – slovo, što je moguće od trenutka kada učenici savladaju azbučno odnosno abecedno načelo, a to znači da svaki glas ima svoj znak. Zatim, osvješćivanje činjenice da se riječ sastoji od glasova i da svaki glas ima svoje mjesto u riječi – te tako savladavaju i redosljed njihova pisanja (do čega se dolazi upornim analitičko-sintetičkim vježbama u pripremnom periodu za čitanje i pisanje). Zatim, razumijevanje rečenice kao cjelovite i završene misli i njeno grafičko označavanje, pa usvajanje, razumijevanje i primjena pravopisnih i gramatičkih pravila zavisno od razreda, te zakonitosti nastanka teksta i njegovog oblikovanja, primjerenost stila i leksike koja se koristi, razvijenost učeničkog vokabulara, pisanje po ugledu na čitane tekstove – umjetničke i neumjetničke i dr. Širok je i korpus znanja koji učenici treba da posjeduju da bi bili kompetenti stvaraoci, pa osim već navedenog oni treba da poznaju posebnosti vrste teksta koji se stvara i različite oblike izražavanja kako bi, u skladu sa temom i vrstom teksta primijenili odgovarajući, te da otkrivaju i prepoznaju izražajnost različitih jezičkih sredstva i adekvatno ih primjenjuju i... još mnogo toga!

Analiza nastave pisanja u crnogorskim školama početkom posljednje decenije (Popović, 2013), pokazala je da se na ovom polju treba dodatno angažovati i značajno mijenjati pristup poučavanja i učenja u ovoj oblasti. Na osnovu uvida u uspješne modele poučavanja u okviru inovativnih obrazovnih programa koji su se primjenjivali u crnogorskom obrazovnom sistemu, kao i pozitivnih iskustava evropske i svjetske obrazovne prakse, a na osnovu primjene i provjere u okviru precizno planiranog i implementiranog Projekta², odlučeno je da se nastava pisanja više usmjeri na sam proces, odnosno procesno poučavanje, tj. da se procesni pristup kontinuirano primjenjuje u nastavi pisanja.

Naime, u metodici je poznato nekoliko pristupa u nastavi pisanja: prezentacijski pristup (nastavnik daje uputstva za pisanje teksta, tekst se piše jedan školski čas i nakon što učenici napišu tekst, nastavnik ga temeljno ispravlja), instrukcijski pristup (odnosi se na poučavanje koje traje

² PISA 2006, 2009; *Istraživanje nastave maternjeg jezika i književnosti na području starijih crnogorskih govora, 2004–2007*; *Republičko testiranje obrazovnih postignuća učenika III razreda osnovne škole iz maternjeg jezika i književnosti, 2005*.

duži vremenski period i fokusirano je na tri glavne faze u procesu pisanja: planiranje i organizacija sadržaja teksta, sastavljanje teksta, prepravljavanje napisanog), slobodni pristup (učenik bez ograničavajućih uputstava stvara tekst, a objašnjenja traži od nastavnika i ostalih učenika u skladu sa svojim potrebama), interakcijski pristup (učenici rade u manjim grupama na zadacima i vježbama pisanja teksta, a zatim raspravljaju o napisanom tekstu – svrha pisanja, izbor sadržaja, način pisanja teksta) i procesni pristup (sastoji se od nekoliko faza u pisanju od izbora naslova teme do objavljivanja teksta) (Visinko, 2010).

Svaki od navedenih pristupa ima svoje prednosti i svoje mane, no procesni pristup svakako omogućava kontinuiranu poduku i stalnu podršku učenicima u sticanju znanja i vještina neophodnih za aktivnost pisanja. Suština ovog pristupa ogleda se u stvaranju okolnosti za pisanje u kojima pišu pravi pisci, što podrazumijeva izbor teme i njenog naslova, prikupljanje građe za tekst/priču, izradu plana teksta, selekciju i strukturiranje odabrane građe, stvaranje prve verzije, konsultacije sa nastavnikom i drugarima i unapređenje teksta, zatim, pisanje onoliko verzija koliko „pisac“ misli da treba, lekturu i korekturu, te, po mogućnosti, objavljivanje teksta. Posljednja faza često se čini suvišna i nevažna, starijem uzrastu u osnovnoj školi možda nezanimljiva. Međutim, praksa je sasvim demantovala takve sumnje. Činjenica je da se učenici svih uzrasta veoma raduju objedinjavanju i objavljivanju njihovih priča, da ih taj korak posebno motiviše i ohrabruje da nastave sa stvaralačkim pisanjem, kako u školi tako i kod kuće³. Zanimljive su izjave učenika VII, VIII i IX razreda iz OŠ „Radojica Perović“ o knjizi koja je objavljena, a u kojoj se nalaze njihove priče i zato navodimo neke od njih:

Vanja: „Zamislite, kada se ta knjiga završi – vi vidite svoj rad i svoje ime na tom papiru, to je nešto što ste vi napisali i to je vaše – to je meni bilo nezamislivo!“

Damjan: „Prvo nisam mislio da moj rad može da prođe i da bude u knjizi... Divan je osjećaj imati svoj rad u knjizi, koju će, možda, neko kasnije čitati, možda i neko od vaše porodice...“

Anđela: „Pisanje mi znači mnogo – naročito kao uspomena na školske dane... Osjećam se vrlo ispunjeno i vrlo srećno što će mi rad biti objavljen u knjizi“.

Matija: „Osjećanje što će moj sastav biti u knjizi je baš lijepo – pisao sam o temi koja mi je važna i želim da to ljudi vide“.

3 Projekat je započeo 2011. godine i njegov cilj je bio da se ispituju i preporuču najbolji načini kojima se postiže razvoj funkcionalne pismenosti i umješnost stvaranja usmenog i pisanog teksta. Zasniva se na individualiziranom pristupu u nastavi i razumijevanju stvaranja teksta kao procesa koji ima više faza i za koji je potrebno određeno vrijeme. Taj metodički pristup nazvali smo *Put stvaraoca*, a na časovima maternjeg jezika primjenjivala su ga 52 nastavnika razredne i predmetne nastave (profesori jezika i književnosti) iz 12 osnovnih škola u Crnoj Gori.

Na jednom od radnih sastanaka nastavnici i stručni tim Projekta su, na osnovu primjene ovog pristupa, istakli sljedeće zaključke:

Metodski pristup *Put stvaraoca* je:

- učenje, vježbanje stvaranja teksta
- proces kroz koji učenike vodi nastavnik – poučava ih
- proces čiji rezultat pokazuje da svi mogu da napišu tekst pod određenim okolnostima (odgovarajuća podrška, uvažavanje individualnih potreba pojedinca...)
- proces koji motiviše i gradi samopouzdanje
- proces koji omogućava učenicima da steknu određene rutine i da budu brži kada je potrebno: a) napisati tekst za jedan čas (pismena vježba, pismeni zadatak), b) napisati tekst u okviru ograničenog vremena za ispit: eksterno-interna provjera znanja, eksterna provjera znanja, eksterna matura... (Popović, 2013: 14)

Rezultati primjene procesnog pristupa preporučili su ga za uvođenje u predmetne programe za osnovnu školu, kako bi se obezbijedilo uspješnije poučavanje u ovoj oblasti. To, međutim, ne znači da ostale pristupe treba sasvim zanemariti. Potrebno je da nastavnici procjenjuju kada i kako mogu da ih uvedu i tako ovu nastavu učine još zanimljivijom i efikasnijom. No, svakako – procesni pristup ostaje kao ključni za dostizanje posebnih znanja i vještina neophodnih za uspješnu pisanu jezičku produkciju učenika. Zato su u predmetni program namijenjen nastavi Crnogorskog jezika i književnosti u osnovnoj školi (2017) uvedeni ishodi kojima se direktno podržava primjena ovog pristupa u učionici (vidjeti Prilog 1), pa on samim tim postaje nezaobilazan dio operativnih planova rada svakog nastavnika. Jasno je da se navedene faze u stvaranju teksta ne mogu realizovati niti za jedan, a ni za dva školska časa i da im je potrebno namijeniti više časova – ukoliko se namjerava ozbiljno prići ovom procesu i postići određeni napredak. Osim toga, realizacija svih faza tokom jednog školskog časa samo je zadovoljavanje forme u kojoj se suština potpuno gubi, a posebno ako u vidu imamo individualizaciju kao važnu komponentu uspješne nastave/učenja.

Kako smo već istakli, procesni pristup kao metodski postupak u nastavi pisanja obezbjeđuje prilagođenost poučavanja svakom pojedincu. Njegovom primjenom nastoji se podstaći lični i kreativni čin stvaranja kroz utvrđivanje individualnih potreba i interesovanja svakog pojedinca i obezbijediti individualan napredak svih učenika. Stvaranje teksta po svojoj suštini jeste individualan čin i ako ga takvim učinimo u školi, dajemo svakom učeniku šansu da angažuje sve svoje snage i pokaže šta zaista može da uradi

na tom polju (Popović, 2013). Poznavanje teorije teksta i odnosa lingvisti prema njegovom nastanku i funkciji, mogu biti od pomoći nastavniku u osmišljavanju procesa poučavanja u ovoj oblasti, procjenjivanju vrijednosti i korektnosti tekstova koje učenici stvaraju (Popović, 2016).

Proces stvaranja teksta dio je funkcionalne pismenosti koja se odnosi na čitalačku pismenost, a kako je poznato da bez čitanja nema pisanja – jasno je koliko je važno da se, u trenutku kada naši učenici pokazuju nezavidan uspjeh na polju čitalačke pismenosti na međunarodnim provjerama znanja (Ispitni centar Crne Gore, 2017), potrudimo da im pomognemo. Razlog je jasan: funkcionalna pismenost jedan je od ključnih uslova za rad i napredak u savremenom društvu.

Naime, istraživanjem nastavnog procesa, kontinuiranim praćenjem nastave, kao i tokom radnih sastanaka sa grupom od 52 nastavnika iz 12 crnogorskih osnovnih škola koji su bili uključeni u projekat o pisanju došli smo do zaključka da je poučavanje u oblasti pisanja uglavnom šablonsko (pa su takvi i učenički radovi) i da ostaje negdje na površini, što znači da svi učenici pišu o istoj temi i na isti naslov tokom jednog školskog časa, pri čemu ne postoji dovoljno vremena ili uopšte ne postoji vrijeme za provjeru i ispravku bez obzira na individualne mogućnosti i sklonosti, znanja vještine i umješnost, kao ni kontinuirana podrška tokom samog procesa pisanja, bilo nastavnika (što je poželjno), bilo vršnjaka... Pisani sastavi učenika detaljno se pregledaju i koriguju samo povremeno. Redovno i detaljno pregledaju se samo pismeni zadaci i jedan broj pismenih vježbi tokom školske godine uz određene povratne informacije koje učenicima mogu biti od pomoći. To ne može biti dovoljno za postizanje dobrih rezultata i ujednačen uspjeh svih učenika, pri čemu „ujednačenost“ ovdje znači da svaki učenik dosegne vrh ličnih mogućnosti, te da njegovo napredovanje i potignuća određujemo u odnosu na njega samog – gdje je bio, gdje je sada (Popović, 2010, 2013).

U ovom tekstu namjera nam je da predstavimo dio istraživanja usmjerenog na stav učenika u odnosu na prakse prisutne u učionici kada je način poučavanja pisanja u pitanju povezujući ih sa već iznesenim mišljenjem nastavnika i stručnog tima i razmotrimo može li uvođenje procesnog pristupa doprinijeti prevazilaženju prepreka koje su i jedni i drugi naveli.

Teme o kojima učenici pišu oduvijek su bile predmet analiza, rasprava, slaganja i neslaganja – odakle se crpu, koliko su adekvatne za uzrast kojem se daju, da li su uopštene ili suviše ograničene, koliko su učenicima bliske, šta o tome znaju – pripremiti ih za konkretno pisanje ili ne... Sve su to pitanja koja oduvijek zaokupljaju pažnju stručnjaka iz ove oblasti, tj. metodičara i nastavnika, i na koja pokušavaju da daju prave odgovore.

U skladu sa prethodno navedenim, prenosimo kako su učenici trećeg ciklusa (VII, VIII i IX razreda iz 11 osnovnih škola iz sve tri regije u Crnoj Gori koje nijesu bile uključene u pomenuti Projekat) odgovorili na pitanje šta im najviše smeta prilikom stvaranja pisanih tekstova, u okviru kojeg su od tri odgovora birali jedan, ali su imali mogućnost da dopišu i nešto što je za njih specifično⁴.

Graf 1. Raspodjela postotaka u odnosu na tri ponuđene kategorije: što učenicima najviše smeta prilikom izrade pisanog teksta (Popović, Novović, 2016: 1243)

Zanimljivo je da su se učenici u približnim procentima opredijelili za ponuđene kategorije kao ometajuće faktore u pisanom stvaralaštvu. Pri tome je prvorangirana kategorija vrijeme za rad i provjeru (37,15%), iza nje slijedi neprilagođenost tema o kojima pišu (33,78%) i, konačno, nemogućnost odabira teme, odnosno njenog naslova (27,80%).

Usmjerimo se odmah na treći stubić u grafikonu tj. nedostatak vremena za pisanje koji je dobio najviše učeničkih glasova. Muke nad praznim papirom, vrijeme koje neumitno prolazi, užasno kratkih 45 minuta u kojima morate biti stvaralac – ne mogu biti ni inspirativni ni motivišući.

⁴ Tokom realizacije *Projekta* nastalo je više knjiga koje su zbornici učeničkih priča, kao i individualnih knjiga učenika i profesora (vidjeti priloge na kraju knjige).

Kada se vratimo suštini principa individualizacije koji počiva na evidentnoj različitosti svakog od nas, tj. na uvažavanju individualnih razlika među pojedincima, jasno je da i vrijeme potrebno za kompleksnu aktivnost pisanja u školi ne može biti jednako za sve učenike. To, naravno, ne mora imati nikakve veze sa inteligencijom (za koju se u školi, vrlo često, kao jedini faktor uticaja vezuju učenička postignuća), već se treba osvrnuti i na dimenzije individualnosti* koje određuju svakog pojedinca.

Kreativnost je posebno stanje ljudskog duha i svako razmatranje stvaranja i stvaralaštva od antike do danas potvrđuje ovu činjenicu. Zato smo u našem Projektu procesni pristup i nazvali *Put stvaraoča* – on, naime nije proizašao iz praznog teoretisanja, već se zasniva na brojnim istraživanjima nastanka umjetničkih pisanih tvorevina, kao i onih neumjetničkih (koje, takođe, zahtijevaju dozu kreativnosti), kao i na iskustvima vrhunskih stvaralaca u ovoj oblasti koja su oni odlučili da podijele sa nama (npr., Eko, 2013). To je, dakle, praksa pretočena u teoriju, a zatim teorija koju, oni koji su je upoznali, imaju privilegiju da pretoče u praksu.

Ako je, dakle, procesni pristup ujedno i PUT STVARAOCA i način da se pisanju poučava, dozvolite svojim učenicima, bolje reći – podržite ih, da taj put prođu onako kako treba. Vratimo li se na stvaralaštvo vrhunskih pisaca, vidjećemo da gotovo da ne postoji pisac koji je objavio svoje djelo, a da ga nije više puta korigovao, dotjerivao i popravljao u konsultacijama sa drugima i sa samim sobom, pa čak i u narednoj redakciji mijenjao i vršio ispravke svoga teksta. To je prirodan put nastanka jednog proizvoda ljudskog duha, pa zašto bismo u školi (i kako, uostalom?!) mijenjali ta prirodna pravila?

Odmah nakon ove dileme, pojavilo se pitanje – kako obezbijediti vrijeme? Iskustva iz primjene procesnog pristupa govore da su svi koji su, prepoznajući vrijednost pristupa, željeli da istinski pouče svoje učenike ovoj aktivnosti, našli i vrijeme i mjesto za njenu realizaciju – i u razrednoj i u predmetnoj nastavi. Prva alatka za rješavanje ovog problema, prije svega, jeste efikasno planiranje sopstvene nastave. Dakle, i pripremanje za nastavu jeste individualan čin u koji nastavnik unosi svoje posebnosti i posebnosti učenika koje poučava. Svoje aktivnosti treba dijeliti sa kolegama – svaka vrsta saradnje i svaki vid razmjene uvijek su važni i dobrodošli, ali ne treba zaboraviti da u učionicu gotovo najčešće ulazite sami! I prije nego što je procesni pristup postao obrazovno-vaspitni ishod i ishod učenja u predmetnom programu, nastavnici uključeni u Projekat su godišnjim rasporedom ciljeva planirali najmanje dva stvaralačka procesa – od izbora teme i njenog naslova do predstavljanja djela čitalačkoj publici. Dozvolili su učenicima da napreduju sopstvenim tempom pružajući im adekvatnu pomoć i podršku tokom stvaralačkog procesa – kako nastavnici, tako i njihovi drugari.

Uvid u nastavu ovog predmeta⁵ nakon primjene predmetnog programa iz 2017. pokazuje da procesni pristup u nastavi pisanja nije suštinski prihvaćen i da se izjednačava sa provođenjem učenika kroz sve faze stvaralaštva na jednom školskom času, čime se njegova suština, zapravo, sasvim gubi. Vjerovatno je potrebno vrijeme da se predloženo ipak provjeri kroz praksu i dosljednu primjenu samog postupka kako bi se, nakon toga, mogli procjenjivati rezultati i uvidjeti pozitivni pomaci i napredak učenika u oblasti pisanja.

Programi usmjereni na ishode trebalo bi da podstiču nastavnike da promišljaju o konačnom rezultatu nastave/učenja i da stalno procjenjuju da li je i u kojoj mjeri postavljeni ishod dostignut. Tokom vremena posvećenog pisanju, kako smo već istakli, nastavnik poučava i vaspitava na mnogim poljima ove nastave. Pisanje u različite svrhe i sa različitom namjenom jeste jezik u upotrebi, pa samim tim unapređujemo i obezbjeđujemo funkcionalnu pismenost učenika, a korektna upotreba usmenog i pisanog jezika svakako je konačan ishod nastave ovog predmeta.

Dakle, učenici su istakli da im nedostaje vremena za pisanje, o čemu, osim ostaloga, svjedoči dobro poznata situacija u razredu da uvijek isti učenici, vjerovatno talentovani, za jedan školski čas napišu dobar tekst u cjelini, jedna grupa učenika svaki put to uradi djelimično, dok isti učenici urade loše ili nikako. I to se, uglavnom, ponavlja. Procesni pristup može biti put za rješavanje ovog problema.

Mogućnost korekcije nakon provjere napisanog i pisanje više verzija teksta do one konačne, učenicima pruža osjećaj sigurnosti u sopstvene snage, ali i priliku da tokom pisanja i ispravke savladavaju vještinu korišćenja različitih priručnika (leksikoni, gramatike, rječnici različitih vrsta i sl.) zavisno od uzrasta (u srednjoj školi mogu koristiti i složenije priručnike).

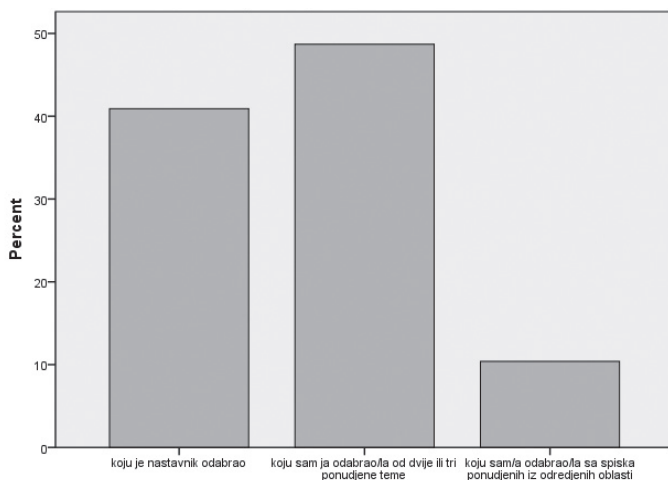
Sljedeća kategorija koja je dobila najviše učeničkih glasova odnosi se na neprilagođenost tema o kojima pišu (33,78%), pa s njom možemo povezati i treću po redu, a to je nemogućnost odabira teme, odnosno njenog naslova (27,80%). O tematici pisanih sastava u metodičkoj literaturi dosta se pisalo, no čini se da su i dalje podložne i kritici i pohvalama, zavisno od toga kako im se pristupa. Mnogo je polemike i oko toga da li učenike za određenu tematiku treba pripremati ili dati sasvim nepoznatu temu koja će zahtijevati od njih da pronalaze i crpu već postojeća znanja (npr. prilikom izrade pismenog zadatka). Takve dileme nastavnik može da rješava vodeći se ciljem izrade pismene vježbe ili zadatka, a to je da provjeri kako učenik koristi sve čemu ga je, tokom prethodnog perioda, u nastavi jezika i književnosti, naučio.

⁵ Izvještaji Odsjeka za utvrđivanje kvaliteta u Zavodu za školstvo iz školske 2017/2018. godine.

Rukovodeći se ovakvom mišlju, nastavnik će pripremiti teme o kojima će učenici pisati za jedan školski čas, a koje će stimulirati primjenu naučenog ne iznenađujući učenike svojom zahtjevnosti – niti u odnosu na sadržaj, niti na formu zadatka. Cilj ovakve provjere, procjene i ocjene nije da učenike iznenadi i zatekne, već da im da mogućnost da mobiliziraju i prikažu sva svoja znanja i vještine i tako odslikaju uspješnost jednog čitavog perioda učenja i poučavanja iz nastave maternjeg jezika i književnosti. Želimo istaći da se putem procesnog pristupa učenici poučavaju pisanju, a stečene vještine i znanja osposobiće ih da i u situacijama kada imaju ograničeno vrijeme na raspolaganju, napišu valjan tekst.

Mogućnost izbora teme i njenog naslova izuzetno je prihvaćena od strane učenika čije su škole bile uključene u *Projekat Kako učenicima pomoći da stvaraju...* Posebno dobro pokazala se mogućnost izbora naslova, pri čemu nastavnik, u skladu sa učničkim predznanjima nudi široku temu, u odnosu na koju učenici, rukovodeći se sopstvenim znanjima, interesovanjima i mogućnostima, formulišu naslov za svoj tekst (vidi: Popović, Novović, 2016). Ova varijanta prijemčivija je učenicima svih uzrasta jer ih usmjerava i fokusira na promišljanje o konkretnoj oblasti, a zatim i konkretnom predmetu o kojem posjeduju više znanja i iskustva i o kojem je moguće pisati⁶.

Na pitanje kako se bira tema o kojoj pišu, učenici su odgovorili kako je prikazano na grafu 2.

Graf 2. Raspodjela procenata u odnosu na izbor teme. Najčešće pišemo o temi...
(Popović, Novović, 2016, 1243)

⁶ Isti pristup u izboru naslova za sopstveni tekst/priču pokazao se efikasan i na studijama, gdje su studenti treće godine Filološkog fakulteta, Studijskog programa za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti, u okviru kursa *Kreativno pisanje*, poučavani pisanju kroz procesni pristup usklađen sa njihovim mogućnostima, znanjima i umijećem.

„Sudeći po odgovorima učenika nastavnici se najčešće opredjeljuju da ponude dvije ili više tema od kojih učenici biraju onu koja im najviše odgovara (48,70%). Nešto manji postotak (40,91%) odnosi se na teme koje je izabrao nastavnik, dok je samostalan izbor teme, u odnosu na određenu oblast tj. tematsko područje vrlo rijedak. Ova slika vraća nas na tradicionalnu praksu u kojoj nastavnik u najvećoj mjeri preuzima odgovornost za izbor teme, smatrajući da će on to uraditi najbolje – bilo kao nastavak rada na tekstovima različitih vrsta, bilo u odnosu na ono što je prethodilo izradi sastava (odgovarajuća priprema za pisanje koju je proveo na neki drugi način)“ (Popović, Novović, 2016, 1256).

Rezultati prikazani na prethodnom grafu svjedoče da učenici uglavnom imaju malo mogućnosti da izaberu o čemu će pisati, upravo onako kako su to i konstatovali u prethodnom pitanju (graf 1). Naime, prilikom pisanja smeta im to što ne mogu da odaberu temu, a da je tako potvrđuju rezultati na grafu 2 koji pokazuje da temu ili bira nastavnik, ili je biraju oni, ali sa spiska koji je odabrao nastavnik.

Kako pisci uglavnom sami biraju teme prateći intrizičnu motivaciju i vlastitu inspiraciju, nastavnici se mogu upitati kako da to prepuste učenicima kada im program zadaje vrstu teksta, često i oblik izražavanja i sl. Prethodno opisan postupak izbora naslova koji je, zapravo, konkretizacija šire teme rješava ovaj problem. Ako u tekstu treba da preovladava opis, nastavnik može zadati širu temu koja kao preovladavajući oblik izražavanja zahtijeva opis, a učenici će, zatim, precizirati svoje naslove. Za taj korak obično se za koristi metoda „bujica ideja“, tokom koje učenici oko teme, npr. ZIMSKO JUTRO, izlistavaju niz asocijacija na osnovu kojih zatim, formiraju svoj naslov.

selo snijeg mraz iskrice bašta led ulica smrznute ptice
 grudve ledenice staza ZIMSKO JUTRO sunce prtina planina
 bijeli bregovi užurbani ljudi nameti park polje vjetar

Nakon ovakve „bujice ideja“ nastavnik vodi razgovor o svakoj asocijaciji posebno, upućujući učenike na opis prirode pod snijegom ili na zimsko jutro tamo gdje snijega inače nema (takva su, većinom, zimska jutra na crnogorskom primorju i u središnjem dijelu naše domovine, te se ne može insistirati na doživljaju zimskog sniježnog jutra, ako učenik takav doživljaj, makar posredno, nije iskusio). Dva opisa mogu se porediti upisivanjem osobina jednog i drugog jutra u dvije uporedne kolone.

Sniježno zimsko jutro	Zimsko jutro bez snijega
Bijeli bregovi Snijezne kupole na granama Zamrznute staze	Tamna brda Inje ili kišne kapi na granama Barice na asfaltu ...

Nakon detaljne analize teme i mogućih naslova učenici sami biraju naslov određujući ga onim o čemu žele da pišu tj. predmetom teme (*Zimsko jutro u mojoj ulici, Zimsko jutro u parku, Zimsko jutro u mom selu, Zimsko jutro u našoj bašti* itd.). Sasvim je u redu da učenici, tokom stvaralačkog čina, naslov prilagode sadržini svoga rada, jer ih je, moguće, sama priča usmjerila na neki drugi put. Tu, međutim, treba biti obazriv, kako se ova mogućnost ne bi pretvorila u „lutanja“ usljed nedovoljne usmjerenosti na suštinu teme i njenog naslova. Tema i njen naslov neosporno su ključni činioci za dalji angažman učenika na ovom poslu, jer „obvezati sve da pišu o jednoj istoj temi predstavlja sprečavanje spontanosti u sastavcima, te valja predvidjeti mogućnost da sadržaj nije blizak učenicima i valja im omogućiti izbore različitih sadržaja, s punom slobodom da slijede svoju inspiraciju“ (Sanfilippo, 1978, 109, u: Gudelj Velaga, 1990, str. 164).

Prethodno izložena statistika u odnosu na dva pitanja relevantna za poučavanje pisanja u školi, dijagnostikuje ključne prepreke u školskom stvaranju teksta, dajući nam tako potvrdu da je procesni pristup postupak koji učenicima pruža mogućnost izbora teme i naslova koji ih interesuje i o kojem žele da pišu, kao i fleksibilnost vremena potrebnog za pisanje, te provjeru i unapređenje napisanog uz kontinuiranu podršku i pomoć nastavnika. O tome svjedoče prva iskustava praktičara predstavljena u publikacijama nastalim tokom realizacije Projekta (Zavod za školstvo, 2012, 2013/2014), kao i ona koja su predstavljena u ovoj knjizi.

Tokom kompletnog procesa stvaranja teksta i kroz sve njegove faze nastavnik zapravo vodi učenike dodajući znanja i vještine neophodne za taj čin i pružajući stalnu podršku kako bi učenici u ovom poduhvatu dosegli vrhunac u odnosu na svoje trenutne mogućnosti. U ovom procesu moguće je učenicima dati određenu slobodu, a ipak kontrolisati i usmjeravati njihovo napredovanje kako bi se programom postavljeni ishodi blagovremeno i u potpunosti dostigli, a učenici stekli trajna i primjenljiva znanja.

Zaključimo, konačno, da poučavanje pisanju omogućava primjenu i razvoj znanja i vještina stečenih u svim oblastima predmeta maternji jezik i književnost, da procesni pristup zaista doprinosi prevazilaženju prepreka koje su u ovoj nastavi dijagnostikovali i nastavnici i učenici, te

da osim detaljno razrađenog i iskustveno provjerenog metodskog pristupa (procesni pristup – put stvaraoča), potpora ovoj nastavi jesu i njoj namijenjeni predmetni programi, odnosno obrazovno-vaspitni ishodi i ishodi učenja čije je dostizanje u školi nužno obezbijediti. Stvaranje pisanjem kao individualni čin – polaznica je kreativnosti i stvaralaštva, a mogućnost izbora komadić slobode neophodan svakom mislećem stvaraoču.

Literatura:

Bežen, A. (2013). Metodike u suvremenom odgojno-obrazovnom i znanstvenom sustavu. In D. Milanović, A. Bežen, V. Domović (Eds.), *Metodike u suvremenom odgojno-obrazovnom sustavu* (str. 26-76). Zagreb: Akademija obrazovno-odgojnih znanosti Hrvatske.

Bežen, A., Budinski, V., Kolar Billege, M. (2012). *Što, zašto, kako u poučavanju hrvatskoga jezika. Metodčki praktikum nastave hrvatskoga jezika u nižim razredima osnovne škole*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Profil.

Dyson, A. H., & Freedman, S. W. (2003). Writing. In J. Flood, D. Lapp, J.R. Squire, & J. M. Jensen (Eds.), *Handbook of research on teaching the English language arts* (2nd, ed., pp. 967-992). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Dimitrijević, R. (1969). *Osnovi teorije pismenosti, prerađeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: „Vuk Karadžić“.

Čop, M. (1975). *Pismene vježbe i sastavci u mlađim razredima osnovne škole, II izdanje*. Zagreb: IBG Tiskara „Zagreb“.

Eko, U. (2013). *Ispovest mladog romanopisca*. Beograd: Službeni glasnik.

Glovacki-Bernardi, Z. (2004). *O tekstu, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Grosman, M. (2010). *U obranu čitanja, čitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Zagreb: Algoritam, Traduki.

Gudelj Velaga, Z. (1990). *Nastava stvaralačke pismenosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Ingarden, R. (1971). *O saznavanju književnog umjetničkog djela*. Beograd: SKZ.

Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj.

Iser, W. (1992). *Theorie der Literatur – Eine Zeitperspektive*, Konstanz.

Ispitni centar Crne Gore (2017). *PISA u Crnoj Gori – rezultati*. Podgorica.

Lešić, Z. (2008). *Teorija književnosti*. Beograd: Službeni glasnik.

Lotman, J. M. (1976). *Struktura umetničkog teksta*. Beograd: Nolit.

Lotman, J. M. (2004). *Kultura i eksplozija*. [sa ruskog preveo Dobrilo Aranitović]. Beograd: Narodna knjiga-Alfa.

Jeffrey, B.; Craft, A. (2004). Teaching creatively and teaching for creativity: distinctions and relationships, *Educational Studies*, 30:1, 77-87.

Nikolić, M. (2009). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, 5. dopunjeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike.

Popović, D. (2011): *Standardni jezik i nastava jezika u osnovnim školama*. Podgorica: ZUNS.

Popović, D. (2013). Put stvaraoča ili kako stvarati tekst. In D. Popović (Ed.) *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi koraci.* (pp. 10 – 22). Podgorica: Zavod za školstvo.

Popović, D., Novović, T. (2016). Teaching Writing Skills - How To Start Writing a Text. *Croatian Journal of Education*, Vol. 18; No.4/2016, 1235-1273.

Rosandić, D. (2002). *Od slova do teksta i metateksta.* Zagreb: Profil.

Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja.* Zagreb: Školska knjiga.

Sharp, L. A. (2016). Acts of Writing: A Compilation of Six Models that Define the Processes of Writing. *International journal of Instruction*, 9 (2), 77-90.

Solar, M. (2012). *Teorija književnosti sa rječnikom književnoga nazivlja.* Beograd: Službeni glasnik.

Težak, S. (1998). *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika II.* Zagreb: Školska knjiga.

Tošović, B. (2002). *Funkcionalni stilovi.* Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität.

Visinko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskog jezika. Pisanje.* Zagreb: Školska knjiga.

Vučković, R. (2008). *Pisac, delo, čitalac.* Beograd: Službeni glasnik.

Wray, D. (1993). What do children think about writing. In *Literacy, Major Themes in Education*, Ed. David Wray, Vol. III, Writing: Processes and Teaching (2004). London and New York: Routledge Falmer, Taylor & Francis group.

Živković, D. (2001). *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti, priručnik za nastavnike i učenike.* Beograd: IK Draganić.

Zavod za školstvo (2011). *Predmetni program Crnogorski jezik i književnost, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole.* Podgorica: Ministarstvo prosvjete i sporta, Zavod za školstvo.

Zavod za školstvo (2017). *Predmetni program crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII I IX razred osnovne škole.* Podgorica: Zavod za školstvo.

Nađa Durković

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Podgorica

KREATIVNOST U ŠKOLSKOM PISANJU

Nakon šest godina primjene ideja Projekta *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove* i činjenice da su one prerasle u metodski postupak, koji je dio predmetnog programa Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole (Zavod za školstvo, 2017), možemo objektivno zaključiti da je to primjer kako dobra praksa uvodi u obavezujuće školske programe nove metode postupke.

Projekat se temelji na savremenom pristupu nastavi jezika i književnosti i podrška je funkcionalnoj primjeni novog predmetnog programa. Podučavanje učenika jezičkoj produkciji jedan je od najvećih izazova nastave maternjeg jezika i književnosti, pa u tome treba tražiti i razloge interesovanja nastavnika za primjenu ovog programa. Nakon četiri modula obuke u *Projektu Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove*, istrajnog rada kolega u školama od početka uključenih u projekat – rada koji je donosio pedagoška otkrića, ali i nedoumice, rezultata u formi štampanih knjiga učeničkih radova, u ovom tekstu pozabavićemo se pitanjem otkrivanja, identifikacije, praćenja i podsticanja kreativnosti u pisanim radovima učenika.

U najuži izbor za ovogodišnju NIN-ovu nagradu, jednu od najvažnijih književnih nagrada u regionu, ušlo je šest romana, a čak tri od njih napisali su relativno mladi ljudi, i to istog godišta – 1986: Vladimir Tabašević *Zablude svetog Sebastijana*, Lana Bastašević *Uhvati zeca* i Saša Savanović *Deseti život*. Dobitnik ove značajne nagrade, tradicionalno je objavljeno 14. januara, jeste Vladimir Tabašević, koji u jednom intervjuu izjavljuje: „Jer, poznato je da je u procesu obrazovanja sve vreme u igri nekakva nevidljiva pedagogija, nevidljivo disciplinovanje. Pod krinkom objektivne vrednosti nekog zadatka kojim treba ovladati krije se maltretiranje duše, izlaganje nekim drugim znanjima, koja su uvek bitnija od onoga što je, navodno, povod tog susreta na koji smo primorani“.⁷

⁷ <http://42magazin.rs/vladimir-tabasevic-42/>

Dakle, neki od talentovanih mladih ljudi koji su prije petnaestak godina izašli iz škola nijesu prepoznavali redovno obrazovanje kao šansu za podupiranje i razvoj sopstvenog talenta za pisanje.

Ovakvo se Tabaševićovo viđenje⁸ naročito može odnositi na kruti pristup razvoju pismenosti, koji bi podrazumijevao obaveznu izradu i ispravku četiri pismena zadatka u toku jedne školske godine, s pripremom ili bez nje.

Svako podučavanje jeste proces, a za podučavanje složenoj jezičkoj vještini – pisanju – taj proces posebno treba dobro osmisлити: „U procesu poučavanja pisanja, tijekom redovne nastave, odluku o tome da treba pisati, kada i o čemu – donosi učitelj uvjetovan predmetnim programom i njegovim ishodom, dakle, netko izvana. Zato je njegov zadatak da pokrene stvaralačke snage u svakom pojedincu u razredu mnogo teži, a priprema za kreaciju i proizvodnju teksta ne može biti slučajna, pojedinačna i trenutna. Ona mora biti planirana, kontinuirana, stručno vođena, mora motivirati i inspirirati grupu djece ili mladih ljudi kojoj je namijenjena“. (Popović, 2018: 607).

Društva koja žele da se razvijaju i modernizuju, ne mogu sebi dozvoliti ignorisanje najdarovitijih⁹, pa nam se tema nadarenosti za pisanje posebno učinila zanimljivom, jer su otkrivanje darovitosti i njeno praćenje u skladu sa Strategijom za razvoj i podršku darovitim učenicima Ministarstva (Ministarstvo prosvjete Crne Gore, 2014).

Savremeniji pristupi darovitosti posebno ističu uticaj sredine¹⁰ na njen nastanak i na razvoj nadarenosti (Jovanović, Bajković, 2014).

Osnovne osobine darovitih¹

- **originalnost** – sposobnost da se otkriju potpuno nove ideje
- **fleksibilnost** – lako napuštanje uobičajenih rješenja
- **redefinicija** – nova upotreba sadržaja
- **tolerancija prema neodređenosti** – prihvatanje suprotnih i nelogičnih rješenja
- **fluentnost** – proizvodovanje velikog broja ideja
- **elaboracija** – razrađivanje originalne ideje do detalja.

8 Zanimljivo bi bilo pitati i neke mlade pisce u Crnoj Gori kako vide ovaj problem.

9 Današnji poslodavci uglavnom tragaju za samouvjerenim radnicima koji umiju da razmišljaju intuitivno, imaginativno, koji posjeduju otvorenost i sposobnost opažanja, spremnost na rizik i **visok stepen tolerancije prema onom što je nejasno**. I, naravno, da su sposobni da rade u timu. Kako pronaći kreativne osobe koje nijesu sklone predrasudama, koje su spremne da rizikuju, koje su uporne u praćenju sopstvenih ideja jer su motivisane da dovrše ono što su započele? (Rou, Alen Dž., 2007)

10 Učenici Filološke gimnazije u Pogorici 1995–2005. svojim rezultatima potvrđivali su tezu da dobra klima škole pruža zdravu podlogu za razvoj talenata.

Posljednjih godina u crnogorskom obrazovnom sistemu u velikom broju škola primjenjuje se program *Moje vrijednosti i vrline – podsticanje razvoja socijalnih i emocionalnih vještina učenika/učenica*. U okviru ovog programa objavljene su dvije značajne knjige, a u jednoj od njih se ističe: „U istraživanju koje je u našim školama sprovedeno 2015. godine, u okviru programa *Moje vrijednosti i vrline* (Pešikan, Lalović, 2015), jedno od pitanja bilo je: koje su to poželjne osobine koje bi škola morala da razvija kod učenika? Prema odgovorima nastavnika i roditelja, **kreativnost je među pet najznačajnijih vještina koje bi škola trebalo da razvije** (istakla N. D.). U drugom istraživanju (Pešikan, Lalević, 2017) ukazuje se na neophodnost da naši nastavni programi u većoj mjeri uključe **podsticaje za razvoj kreativnosti učenika**“ (istakla N. D.). (Zavod za školstvo, UNICEF, 2018: 45).

I malo dalje...

„Čemu znanje ako ono ne vodi novim ostvarenjima, pronalascima, inovacijama koje vode napretku? Zato sva dokumenta na kojima se bazira savremeno obrazovanje u svijetu i kod nas govore o neophodnosti razvoja i podsticanja kreativnosti učenika. Kreativnost je jedna od ključnih vještina za 21. vijek, koje se promovisu u cijelom svijetu“. (Zavod za školstvo, UNICEF, 2018: 45).

Možemo zaključiti da je značaj darovitosti prepoznat u crnogorskom obrazovnom sistemu, kao i to da je razvoj kreativnosti u direktnoj je vezi s njegovanjem vrijednosti kao što su: radoznalost, samopouzdanje, tolerancija, optimizam, istrajnost, nekonformizam, preuzimnje rizika..., koje bi u svakodnevnom vaspitnom radu trebalo razvijati.

U tekstu ćemo se fokusirati na onaj vid darovitosti koji se ili rijetko prepoznaje, ili je prepoznavanje često, ali često bude bazirano na subjektivnim procjenama. Kada se darovitost objektivno i prepozna, rijetko se identifikuje. Riječ je o talentu za pisanje.

Kako se navodi u literaturi, procesi *prepoznavanja i identifikovanja* darovitosti, različiti su kako pojmovno tako i suštinski. Otkriti darovitost znači prepoznati nadarenog pojedinca, što bi bio zadatak nastavnika, a identifikovati ga znači *utvrditi njegov identitet*, tj. utvrditi skup osobina koje posjeduje, vrstu i stepen njegove nadarenosti (Koren, 1989). U proces identifikacije uključuju se i posebni stručnjaci (psiholozi, pedagozi, sociolozi...).

Može se desiti da u našoj pedagoškoj praksi u svakoj generaciji imamo bar po jednog nadaredog učenika za pisanje, može se desiti da nemamo nijednog ili samo jednog u toku cjelokupne karijere, ali to ne znači da naše kriterijume i pedagoške vještine za otkrivanje originalnosti u

pisanim radovima naših učenika ne treba stalno da unapređujemo.

Procesni pristup razvijanju jezičke produkcije kod učenika pruža znatno više mogućnosti za iskazivanje kreativnosti u odnosu na tradicionalni pristup (Zavod za školstvo, 2017). Prije svega, u njegovoj biti je individualizacija nastave, a iskustva uspješnih obrazovnih sistema ukazuju na činjenicu da uspjeh u obrazovanju zavisi od fleksibilnosti nastave i uvažavanja individualnih razlika među učenicima.

Iako se često, kada je individualizacija nastave u pitanju, pomisli na učenike koji teže uče i savladavaju gradivo (još ne znaju tečno da čitaju, miješaju pisma prilikom pisanja, ne vladaju rečenicom – da pomenemo najdrastičnije primjere), posebno je treba imati na umu kada je u pitanju razvoj divergentnog mišljenja i uticaj takvog mišljenja na razvoj talenta. Torensovi zadaci kreativnosti (prema: Vulfok, A., Hjuž, M., Volkap, V., 2014) odnose se na tri aspekta divergentnog mišljenja: originalnost (statistički je posjeduje 5% populacije), fluentnost (broj različitih odgovora) i fleksibilnost (broj različitih kategorija odgovora).

Za razliku od tradicionalnog pristupa, u procesnom pristupu pisanju veće su mogućnosti da se talenat otkrije, jer je učeniku:

- ponuđeno više vremena za pisanje (sjetimo se kako pišu pisci)
- ponuđena sloboda da naslovi svoj rad (a uspješno naslovljavanje je i jedan od mjerljivih indikatora kreativnosti)
- data mogućnost da kritički prosuđuje o sopstvenom radu, koriguje ga sve dok njime ne bude zadovoljan
- omogućeno da dobije mišljenje o svom radu ne samo od nastavnika nego i od drugova iz odjeljenja, pa i od javnosti, ukoliko objavi tekst, što jeste ambicija u koracima koje promoviše procesni pristup pisanju.

No, i u brižljivo planiranim i kontinuiranim koracima podučavanja jezičkoj produkciji, javljaju se mnogobrojne dileme nastavnika kada je u pitanju otkrivanje darovitih učenika.

Najčešće dileme nastavnika

- Koje su najčešće zablude kada se razmišlja o prirodi darovitosti? (Winner, 2005).
- Gdje je granica između zanatskog/školskog i stvaralačkog pisanja? (Visinko, 2010).
- Koji su to uspješni putevi i mjerljiviji indikatori otkrivanja darovitosti, kako bi se izbjegao subjektivni sud?
- Da li su otkrivanje darovitosti i njena identifikacija jedno te isto?
- Na koji način izgraditi klimu u učionici u kojoj se nadareni učenik osjeća dobro?
- Kakva je pomoć potrebna učeniku da dalje razvija talenat?
- Na čiju sve podršku u svakodnevnom radu na ovom planu možemo računati?
- Kako da kontinuiramo vaspitavamo sopstveni ukus i ukus darovitog učenika (izbjegavanje lažne sentimentalnosti, trivijalnosti i kiča u zadacima)?
- Da li u procesu praćenja darovitog učenika možemo napraviti greške i ako možemo, koje su najčešće?
- Koliko je za proces praćenja darovitog učenika važno da i nastavnik bude kreativan?
- Koje su sve zamke na putu od potencijala do produktivne darovitosti?

Brojne nedoumice koje se odnose na ovaj problem odnose se i na terminološki aspekt. U pedagoškoj praksi često se koriste termini: darovitost/nadarenost, kreativnost i talenat, čak i genijalnost.

Sagledavajući naročito u posljednje vrijeme opširnu literaturu na ovu temu, može se zaključiti da termin darovitost neki naučnici smatraju širim pojmom u odnosu na termin talenat. Darovit je onaj koji ima visoko iznad prosječne opšte ili specifične sposobnosti: poseban kvalitet mišljenja, pamćenja, socijalnu prilagodljivost, estetsku osjetljivost, dok je talenat (latinski *talentum* iz grčkog *talanton* – vaga, određena težina, novčana jedinica) istaknuta sposobnost u nekom području umjetničkom, naučnom...

„Osobe koje pre ili kasnije načine kreativne prodore skloni su od najranijih dana da budu istraživači, inovatori i mislioci. Često se ovaj avanturizam tumači kao neposlušnost, mada oni srećniji mislioci od nastavnika ili vršnjaka dobijaju neki vid ohrabrenja za svoje eksperimentisanje“ (Gardner, prema Vulfok, A., Hjuz, M., Volkap, V., 2014: 215). Dakle, potencijalnu kreativnost moguće je otkriti na ranom uzrastu

i zato su za ovaj fenomen zaduženi vaspitači, nastavnici u osnovnim i srednjim školama, pa i na fakultetu, a za identifikaciju darovitosti potrebni su timovi u obrazovnim institucijama.

Dugogišnja praksa daje nam za pravo da navedemo indikatore od kojih se može krenuti kada želimo da testiramo originalnost u pisanom tekstu učenika.

Indikatori originalnosti u učeničkom tekstu

- originalnost i funkcionalnost naslova priče/pjesme – naslov je, recimo, obavještajan, ekspresivan, intonativan, sadržajan...
- uspješan narativ – postojanje strukture ili adekvatnog formata priče/opisa/eseja / neumjetničkog teksta: „Iako je određenu razinu kreativnosti moguće postići i u procesu stvaranja neumjetničkih tekstova, stvoriti umjetnički tekst gotovo je nemoguće bez znatnog udjela kreativnosti“ (Popović, 2018: 606), na primjer, u priči linearni i nelinearni tok..., uzročno-posljedični ili retrospektivni
- harmoničan odnos mikro i makro cjelina teksta
- upečatljive slike
- jasna ideja vodilja ili poruka priče – kritički stav, argumentovanje...
- emocionalna ekspresivnost priče
- humor, ironija, autoironija
- jezička fluentnost (uspješno poigravanje jezikom) – leksičko bogatstvo, originalna upotreba leksike, stilsko-jezički obrti; frazeologija, neologizmi/kovanice...

Ukoliko bar jedan od indikatora ukaže na originalnost u radu, trebalo bi obratiti posebnu pažnju na tog učenika, usmjeravati ga i posebno osmišljenim programima podsticati ga na dalje kreacije.

Istraživanja o identifikovanju darovitosti, kao i strategije postupanja s talentovanimima, ukazuju na to da je to suptilni proces, koji nosi i rizike. Identifikacija talenta, za koju se svi zalažu, nosi i opasnosti kojih bi trebalo da budemo svjesni jer može prerasti u etiketiranje koje je rezultat stereotipnog razmišljanja. Ima nadarenih pojedinaca koji prenose iskustva o manje ili više traumatičnim epizodama sumnje u sopstvene sposobnosti i blokade u kojoj su se našli zbog neosjetljivosti nastavnika, vršnjaka ili čak roditelja. Otkrivanje talentovanog djeteta može kod njegovih roditelja, a i kod nastavnika, probuditi očekivanja koja učenika frustriraju, čak i da ga

izoluju od prirodnog školskog okruženja. Zbog toga nije rijedak slučaj da daroviti učenici budu neuspješni u školi (fenomen „podbacivača“). Čak i kada je postojala dobra volja i motivacija, pojedinci su gubili dragocjenu energiju na kontinuirano dokazivanje pred drugima. Zbog toga, divljenje i oduševljenje odraslih treba da zamijeni konstruktivna podrška kreativnom učeniku.

Da bi se izbjegle pomenute zamke, nadamo se:

- da će zainteresovani stručnjaci za ovo pitanje u Crnoj Gori napraviti relevantno istraživanje koje bi podržalo otkrivanje i identifikaciju darovitih u našem školstvu;
- da će sve kolege koje su bile uključene u projekat *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove*, baveći se pisanim radovima učenika, ponuditi sugestije i dobre primjere iz prakse kada je u pitanju podrška darovitim učenicima.

Do tada predlažemo da nastavnici na nivou aktiva u školama, a uz pomoć psihologa i pedagoga škole, naprave eksperimentalno istraživanje u kojem bi testirati navedene indikatore na izabranom broju radova u jednoj učeničkoj generaciji.

Zaključak:

Kreativno mišljenje, a posebno darovitost i talenat, osnova su napretka jednog društva. Pojedinaac koji ima sposobnost: opservacije, posebnog doživljaja, kombinovanja elemenata na nov i neuobičajen način; kreiranja novih, neuobičajenih, drugačijih ideja i djela, može da mijenja i preusmjerava domete određenog područja.

Lijep je osjećaj kada neki afirmisani pisac istakne učitelja ili nastavnika iz škole koji ga je usmjeravao i bio mu podrška u pisanju i kultivisanju ukusa. Nadamo se da će ovaj tekst biti poziv na nova istraživanja ovog područja u Crnoj Gori i da ćemo iz škola dobijati više primjera dobre organizacije i uspješnih aktivnosti tima koji se bavi darovitim učenicima.

Literatura:

- Čandrlić, Jasminka (1988). *Kreativni učenici i nastavni proces*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Čudina-Obradović, Mira (1990). *Nadarenost: razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Zagreb: Školska knjiga.
- George David (2005). *Obrazovanje darovitih*, Zagreb: Educa
- Jovanović, N, Bajković, R. (2014). *Podrška darovitim i talentovanim učenicima* (2014), Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Koren, Ivan (1989). *Kako prepoznati i identificirati nadarenog učenika*, Zagreb: Školske novine.
- Kvašček, Radivoj (1981). *Psihologija stvaralaštva*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Moje vrijednosti i vrline – razvoj socijalnih i emocionalnih vještina učenika i učenica* (2018). Podgorica: UNICEF i Zavod za školstvo.
- Nikolić, M. (2009). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, 5. dopunjeno izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Popović, D., Novović, T. (2016). Teaching Writing Skills – How To Start Writing a Text. *Croatian Journal of Education*, Vol. 18; No.4/2016, 1235–1273.
- Popović, D. (2018). Preparing Pupils for Creative Language Production. *Croatian Journal of Education*, Vol.20; No.2/2018, pages: 585–620.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rou, Alen Dž., *Kreativna inteligencija* (2007). Beograd: Clio.
- Solar, M. (2012). *Teorija književnosti sa rječnikom književnoga nazivlja*. Beograd: Službeni glasnik.
- Visinko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskog jezika. Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vlahović-Štetić, Vesna (2005). *Daroviti učenici: teorijski pristup i primjena u školi*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Vulfok, A., Hjuž, M., Volkap, V.: *Psihologija u obrazovanju I, II, III*. Beograd. Clio
- Winner, E. (2005). *Darovita djeca*, Lekenik, Ostvarenje d.o.o.
- Zavod za školstvo (2017). *Predmetni program Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII I IX razred osnovne škole*. Podgorica.

II dio:
ISKUSTVA IZ PRAKSE

Mr Dijana Laković,
profesorica razredne nastave
OŠ „Radojica Perović“
Podgorica

PRIPREMA I REALIZACIJA PRVOG PISMENOG ZADATAKA

Uvod

Jedan od ciljeva proučavanja predmeta Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost u osnovnoj školi jeste da učenika osposobi za stvaranje različitih usmenih i pisanih tekstova svjesnom primjenom komunikacijskih strategija. Veoma važan zadatak nastave ovog predmeta je da učenici shvate da razni oblici jezičkog komuniciranja nijesu i ne treba da budu samo školska obaveza, već i trajna navika i potreba, kako bi vještina govornog i pismenog izražavanja bila praktično upotrebljiva u životu.

Osposobljavanje učenika za stvaranje tekstova je dugotrajan proces i treba ga početi od samog početka školovanja. Možda je još rano tražiti od učenika prvog ciklusa da samostalno pišu sastave, ali od četvrtog razreda oni će to činiti bez većih napora, ukoliko su pravilno i sistematski usmjeravani. U najranijem školskom uzrastu i u prvim realizacijama metodskog postupka *Put stvaraoca*, da bi bolje razumjeli faze procesa stvaranja teksta, učenici će više raditi frontalno i grupno. Međutim, veoma je važno da se učenici u realizaciji svakog sljedećeg procesa stvaranja teksta usmjeravaju i ohrabruju za samostalan rad. O značaju primjene metodskog postupka *Put stvaraoca* od prvog razreda osnovne škole bilo je riječi u publikaciji *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi koraci* (2013).

Stvaranje pisanih tekstova u osnovnoj školi nije lak zadatak ni nastavnicima, a ni učenicima. Istraživanje nastave pisanog izražavanja u crnogorskim osnovnim školama pokazalo je da učenicima prilikom pisanja teškoće predstavljaju različite faze i okolnosti stvaranja – najveći procenat ispitanika (42%) ističe da im je teško početi sa pisanjem, dok su preostali procenti raspoređeni na npr.: pisanje o određenoj temi i odgovor na temu (20%), plan teksta (14%), analizu napisanog (5%) oblikovanje rečenice i pronalaženje odgovarajuće riječi (6%) i dr. U istom istraživanju kao poseban problem učenici

ističu nedostatak vremena za pisanje (Popović, Novović, 2016).

Učenici, dakle, navode da im je najteže započeti tekst, pisati na određenu temu, napraviti kompoziciju zadatka, odgovaraju da im je teško izabrati sadržaj koji odgovara temi, osmisлити plan, naći odgovarajuću riječ, sreditи misli, odgovoriti na zadatak, završiti tekst, smisliti rečenice. Kao problem ističu i nedostatak vremena. Ove teškoće posebno postaju vidljive pri pisanju školskih pismenih zadataka. Ako učenici nijesu na kvalitetan način pripremljeni, dugo će sjedjeti nad praznim papirom, a onda, suočeni s rokom završetka rada, nedovoljno dobro će napisati tekst. Sve ovo nas obavezuje da pokušamo da im olakšamo put stvaranja u svim fazama.

U ovom radu bavićemo se pripremom za pisanje prvog pismenog zadatka iz nastavnog predmeta Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost.

Planiranje pripreme pismenog zadatka

U aktuelnom predmetnom programu za maternji jezik i književnost četiri komunikacijske vještine (slušanje, govor, čitanje i pisanje) funkcionalno se prepliću: u početku ima više govora i slušanja, a kasnije čitanja i pisanja. U nastavi su zastupljeni neumjetnički i umjetnički tekstovi. Stvaranje tekstova, neumjetničkih i umjetničkih, usmenih i pisanih, predstavljaju posebnu cjelinu predmetnog programa. U procesu podučavanja učenika stvaranju tekstova obje vrste preporučuje se procesni pristup, koji se sastoji od nekoliko faza u pisanju: izbor naslova teme; prikupljanje građe; izrada plana, selekcija i strukturiranje građe; izrada prve verzije teksta; konsultacije; izrada druge/treće verzije teksta; lektura i korektura; objavljivanje. Proces traje onoliko koliko je svakom pojedincu u odjeljenju potrebno (tri dana, nedjelju dana, deset dana...) i važan je činilac individualizacije nastave ovog segmenta predmetnog programa. Učenje pisanja na ovaj način omogućava učenicima da steknu određene rutine i da budu brži kada je potrebno napisati tekst za jedan čas (pismena vježba, pismeni zadatak), kao i napisati tekst u okviru ograničenog vremena tokom eksterne provjera znanja, eksterne mature i sl. (Zavod za školstvo, 2017).

Da bi se postigle rutine koje se pominju u didaktičkim preporukama predmetnog programa, potrebne su dobro organizovane vježbe na posebnim časovima, koje će u početku biti u svemu zajedničke, od posmatranja određene predmetnosti ili rasuđivanja o njoj, preko izrade sastava po planu, do čitanja i vrednovanja urađenog. Zbog toga je neophodno da nastavnik u svom godišnjem planu pažljivo planira broj časova namijenjen ovim vježbama, period realizacije, vrstu tekstova, a u dnevnim pripremanima predvidi

aktivnosti učenika koje će doprinijeti ostvarenju zadatih ishoda učenja i koje podrazumijevaju individualizaciju u pristupu podučavanja stvaranju tekstova.

Posebno je važno da nastavnik dobro isplanira pripremu za realizaciju pismenog zadatka. To podrazumijeva odabir vrste teksta koja će biti predmet pismenog zadatka, brižljivo planiranje teme/naslova pismenog rada, broj časova koji je potreban za pripremu. Kada je riječ o pripremi za prvi pismeni zadatak, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da djeca tog uzrasta još uvijek nemaju rutinu u pisanju, tako da proces pripremanja učenika mora biti veoma sadržajan i detaljan.

Učenici daleko lakše stvaraju neumjetničke tekstove od tekstova koji nastaju po ugledu na umjetničke (kreativno stvaralaštvo, tj. kreativno pisanje). To je i očekivano jer neumjetnički tekstovi koji se proučavaju u školi (pisma, pozivnice, vijesti, biografije, naučno-popularni tekstovi...) obično posjeduju karakterističnu kompozicionu strukturu, tj. formu koju treba ispuniti, kao i određena pravila za pisanje, što učenicima olakšava stvaranje teksta, a za stvaranje teksta po ugledu na književnoumjetnički stil važno je razumijevanje i upotreba umjetničkoga izraza sa svim njegovim posebnostima. U nastavku će biti riječi o pripremanju učenika za pisanje umjetničkih tekstova.

Izbor teme i naslova

Teme za tekstove mogu se uzimati iz sopstvenog iskustva, tj. onog što je učenik vidio i saznao putem posmatranja, iz onog što učenik uči, čita ili je pročitao ili iz oblasti učeničke mašte.

Tema treba da bude jasna, konkretna i precizno formulisana. Formulacija teme zapravo je naslov, koji treba da bude kratak i dovoljno privlačan. Određivanje teme, odnosno naslova prva je faza u stvaranju teksta i od nje zavisi koliko će naredne faze stvaranja teksta biti uspješne.

Učenik može sadržajno kazivati o pojavama koje su mu dobro poznate ili za koje ima posebno interesovanje, zato je veoma važno da učestvuje u njenom izboru. Kad učenik piše o onome za šta je psihički pripremljen i kada postoji želja da o tome piše, onda valja očekivati dobar sastav bilo da piše o onome što je neposredno iskusio, o onome što je posmatrao ili o onome o čemu je obaviješten. (Ilić, 1998: 617–618) Zato je važno da se o predmetu pisanog izražavanja, koji će se naći u sadržaju učenikovog pismenog sastava, prethodno porazgovara ili da se učenik uputi i motiviše da i sam zapaža datu predmetnost, odnosno da o njoj razmišlja. Kao što je za prepričavanje potrebno dobro poznavanje sadržaja koji se prepričava, za pričanje događaja i doživljaja – lično učestvovanje u njima, za opisivanje

– posmatranje predmeta, bića ili pojava koji se opisuju, itd. – za slobodan izbor teme o kojoj će pisati takođe je potrebno detaljnije poznavanje njene predmetnosti.

To se najbolje postiže „govornim vježbanjima koja imaju za cilj prepoznavanja tematske građe, a dobro je da se izvode u frontalnom obliku i u vidu slobodnog razgovora koji će zahtijevati najisturenije njene pojedinosti. Na primjer, ako se učitelj odluči da formuliše temu koja će govoriti o učeničkim doživljajima na velikom školskom odmoru, onda bi se takav razgovor odnosio na: osjećanja učenika pri kraju prethodnog časa, događanje u hodniku, u dvorištu, zanimljivi susreti, razgovori, kratkotrajne igre, i sl.“ (Vučković, 1993: 176). Tako će se učenik osposobljavati da kasnije i sam sagledava datu pojavu u cjelini kako bi mogao da odabere i njene bitne pojedinosti.

Kada je u pitanju izrada pismenog zadatka, česta pojava je da se učenicima ponudi više tema. Ilić (1998) ukazuje na to da broj tema koje se daju jednom odjeljenju za pisanje školskih pismenih zadataka zavisi od iskustva i znanja učenika, a to ide uporedo sa njihovim uzrastom, sa fizičkom i duhovnom zrelošću. On ističe da učenicima nižeg uzrasta nije uputno davati više tema uz obrazloženje da iskustva pokazuju da se taj uzrast pred mogućnošću da bira temu jako koleba i donosi brzoplete odluke pri izboru teme, da je česta pojava da nakon što započne rad na jednoj temi, učenik, čim naiđe na prve teškoće, mijenja temu, što prati nervoza i nesigurnost. U samom izboru teme prođe znatan dio časa, pa učenici zbog žurbe i panike da neće stići da završe, produkuju radove nedovoljnog kvaliteta.

Kvalitet i originalnost učeničkih radova može umnogome zavisi od teme i oblikovanja njenog naslova, iako je na osnovnoškolskom nivou teško očekivati sasvim originalne radove. Djeca se koriste uzorima, najčešće spontano, te se u njihovim radovima nerijetko nailazi na određene stereotipne izraze, rečenice i fraze. Na to ih treba upozoravati, ali ne i oštro kritikovati (Popović, 2013).

Jedan od načina da se učenicima omogući izbor jeste da širu temu ponudi nastavnik vodeći računa o prethodno navedenim kriterijima (posebno interesima i iskustvima djece), motivišući učenike za promišljanje i razgovor o njoj. Korak koji slijedi može biti tzv. bujica ideja, iz koje se može doći do popisa naslova u odnosu na ponuđenu temu. Nakon toga nastavnik pomaže učenicima u formulisanju naslova teme.

Realizacija prvog pismenog zadatka

Predmetnim programom Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost za osnovnu školu predviđeno je da se prvi pismeni zadatak radi u četvrtom razredu – u drugom polugodištu.

Ukoliko su u prethodnim razredima učenici vođeni kroz *Put stvaraoca* i ukoliko su u prvom polugodištu četvrtog razreda realizovane vježbe stvaranja tekstova, učenici znatno sigurnije pristupaju izradi svog prvog pismenog zadatka. Naravno, i za izradu pismenog zadatka učenici treba da budu pripremljeni po modelu *Put stvaraoca*.

Slijedi primjer pripreme i realizacije pismenog zadatka na temu *Sreća* i naslov *Događaj koji me usrećio*. Proces pripreme i realizacije pismenog zadatka predstaviceo kroz niz priprema za časove.

Pismenom zadatku prethodila je realizacija obrazovno-vaspitnih ishoda i ishoda učenja na tekstu „Radost zbog školjke“ M. Ratkovića¹¹.

Ishodi učenja:

Tokom učenja učenik će moći da:

- uz podsticaj nastavnika izražava zapažanja, misli i osjećanja nakon čitanja književnoumjetničkog teksta i povezuje sadržaj teksta s vlastitim iskustvom
- uočava i imenuje glavne i sporedne likove u književnoumjetničkom djelu i upoređuje ih
- prepoznaje karakterne osobine likova, a kod pojedinih književnih likova prepoznaje više karakternih osobina
- identifikuje se s jednim od književnih likova (u stanju je da se identifikuje s onim književnim likom koji mu je sličan bar u jednoj konkretnoj osobini, tj. s likom čije su životne okolnosti slične njegovim)
- zapaža i obrazlaže zašto je neko nešto uradio (motivacija književnih likova)
- uočava i komentariše pozitivne vrijednosti postupaka likova
- izdvaja i razumije ponašanje lika koje nije u skladu s ponašanjem koje bi on izabrao u sličnoj situaciji
- određuje mjesto događanja radnje
- određuje vrijeme događanja radnje
- ukazuje na hronološki slijed događaja – prepoznaje početak, središnji dio priče i njen završetak
- upoređuje svoja zapažanja, misli i osjećanja sa zapažanjima ostalih učenika.

¹¹ Tekst „Radost zbog školjke“ ne nalazi se na spisku predloženih tekstova predmetnog programa. Izbor je Aktiva učiteljica četvrtog razreda OŠ „M. M. Burzan“ Podgorica.

I ČAS: Asocijacije na pojam sreća (uz obrazloženje)

Oblici rada: frontalni i individualni

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- upoređuje svoja zapažanja, misli i osjećanja sa zapažanjima ostalih učenika.

Aktivnosti učenika:

- kazuju na šta ih asocira pojam sreća, obrazlažu svoje odgovore
- zapisuju svoje asocijacije u sveske
- navode situacije kada su srećni, govore ko/šta ih čini srećnim
- razgovaraju o tome kako se na tijelu može vidjeti sreća (govor tijela)
- zapisuju promjene na tijelu u stanju zadovoljstva, sreće (boja lica, oči, pogled, usne, ruke, stav....)
- crtežom predstavljaju svoje asocijacije na sebe ili nekog drugog kada je srećan.

II ČAS: Pronalaženje tekstova na temu *Sreća*, izdvajanje izreka/mudrih misli o sreći

Oblici rada: frontalni, grupni i individualni

Napomena: Učenici su na nekom od prethodnih časova podijeljeni u grupe sa zadatkom da pronađu po jedan tekst na temu sreće i da se bave njime po instrukcijama nastavnika.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- izražava zapažanja, misli i osjećanja nakon čitanja književnoumjetničkog teksta ipovezuje sadržaj teksta s vlastitim iskustvom
- uočava i imenuje glavne i sporedne likove u književnoumjetničkom djelu i upoređuje ih
- prepoznaje karakterne osobine likova, a kod pojedinih književnih likova prepoznaje više karakternih osobina
- identifikuje se s jednim od književnih likova
- zapaža i obrazlaže zašto je neko nešto uradio (motivacija književnih likova)
- uočava i komentariše pozitivne vrijednosti postupaka likova
- ukazuje na hronološki slijed događaja – prepoznaje početak, središnji dio priče i njen završetak.

Aktivnosti učenika:

- predstavnici grupa predstavljaju odabrane tekstove na temu sreća
- izražajno ih čitaju i sažeto govore o temi, likovima, vremenu i mjestu dešavanja radnje; članovi svih grupa aktivno prate, postavljaju pitanja i komentarišu
- izdvajaju i prezentuju djelove teksta koji objašnjavaju razloge za sreću, opisuju stanja sreće književnih likova
- u grupama iz odgovarajućih izvora pronalaze lijepe misli o sreći
- obražlažu izbor, tumače i povezuju sa svojim iskustvom
- zapisuju na čart tabli i u sveskama rečenice koje su im se najviše dopale.

III i IV ČAS: Određivanje naslova na temu **Sreća**, pričanje o naslovu koji učenici izaberu

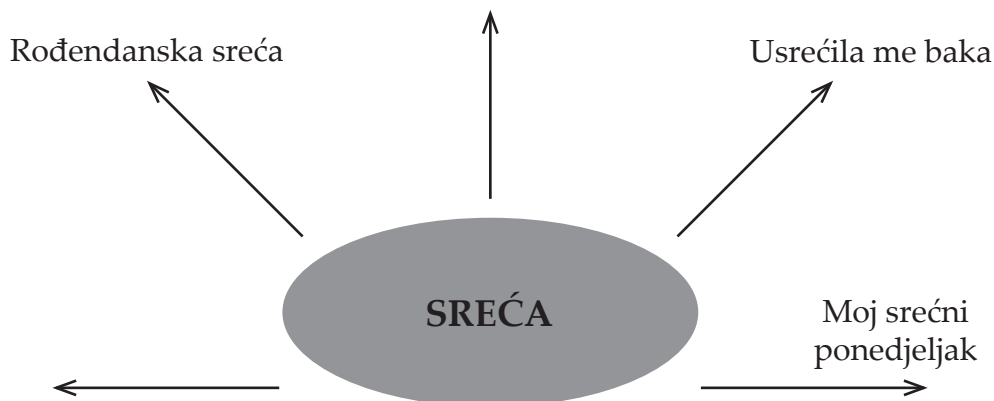
Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- u skladu sa odabranim naslovom prikupi građu potrebnu za govorni nastup
- izradi plan govornog nastupa tj. usmenog izlaganja
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom govornog nastupa
- sam govorno nastupa uz pisanu pripremu
- procjenjuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika
- prepoznaje kompoziciju pisanog teksta i imenuje djelove kompozicione strukture teksta odgovarajućim izrazima: uvod, razrada, zaključak.

Aktivnosti učenika:

- navode naslove za temu *Sreća*
- govore o naslovu koji su sami izabrali koristeći mogućnosti koje im nudi Put stvaraoca
- pažljivo slušaju izlaganja drugara sa kritičkim osvrtom
- izdvajaju najbolje rečenice, zapisuju ih na tabli.

V ČAS: Kompozicija pisanog sastava

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- prepoznaje kompoziciju pisanog teksta i imenuje djelove kompozicione strukture teksta odgovarajućim izrazima: uvod, razrada, zaključak.

Aktivnosti učenika:

- na tekstovima koji su prethodnih dana čitali uočavaju i određuju djelove teksta: uvod, razrada i zaključak
- govore o kompoziciji tekstova koje su usmeno stvarali na prethodnom času
- učestvuju u razgovoru o značaju logičnog slijeda misli u kazivanju, jasnoće rečenice, o značaju bogatstva rječnika
- primjenjuju svoja pravopisna znanja u konkretnim situacijama.

VI ČAS: Pisanje teksta na temu **Sreća**

Naslov: **Događaj koji me usrećio**

Oblici rada: individualni

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i primjenjuje osnovna

- znanja o njihovom oblikovanju
- primjenjuje kompoziciju pisanog teksta u svom radu
 - na odabrani naslov samostalno stvara pisani tekst u kojem do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje
 - skupi građu potrebnu za stvaranje teksta po ugledu na čitani
 - izradi plan teksta
 - izabere i raspoređi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom
 - piše nekoliko verzija teksta, unapređujući njihov kvalitet
 - vrednuje sopstveni tekst i tekstove drugih učenika
 - pisanu pripremu za govorni nastup i pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

Aktivnosti učenika:

- samostalno pišu tekst koristeći vještinu pisanja stečenu vježbajući *Put stvaraoca*.

Zaključak:

Dobra priprema za pisanje pismenog zadatka je preduslov kvalitetnih učeničkih radova. Posebno treba obratiti pažnju na pripremanje prvog pismenog zadatka jer na tom uzrastu učenici još uvijek nemaju rutinu u pisanju. Važno je postarati se da ta prva pisanja ne odbiju učenike od želje da pišu, već da ih pridobiju za pisanje. Ključnu ulogu u podučavanju za pisanje ima nastavnik. Njegov zadatak je da pokrene stvaralački potencijal u svakom učeniku, motiviše i inspiriše planski osmišljenim i stručno vođenim vježbama tokom redovne nastave. Naravno, cilj nastave maternjeg jezika i književnosti nije da od učenika stvaramo buduće književnike, već da ih osposobimo da usmeno i pismeno mogu na valjan način iskazati svoja osjećanja, potrebe i želje.

To nikako ne znači da treba zanemariti učenike koji nose talenat za stvaranje tekstova, već ih posebno pažljivo treba otkrivati i pratiti njihov dar za pisanje. Stvaralačko pisanje u velikoj mjeri zavisi od sklonosti i darovitosti, ali ono se može razvijati. Takav učenik treba da bude vođen u otkrivanju sklonosti i darovitosti za pisanje i uvježbavanju pisanja koje će osigurati njegovo razvijanje.¹²

12 O radu sa darovitim učenicima vidjeti tekst u ovoj publikaciji (Durković, str.23)

Literatura:

- Burke Walsh, K. (2001a). *Kreiranje vaspitno-obrazovnog procesa u kojem dijete ima centralnu ulogu: metodološki priručnik za rad sa djecom uzrasta 6 i 7 godina*. Podgorica: Pedagoški centar Crne Gore.
- Burke Walsh, K. (2001b). *Kreiranje vaspitno-obrazovnog procesa u kojem dijete ima centralnu ulogu: metodološki priručnik za rad sa djecom uzrasta 8 do 10 godina*. Podgorica: Pedagoški centar Crne Gore.
- But, D., Švorc, L. (2009). *Uspješno čitanje i pisanje, tehnike za razvoj pismenosti*. Beograd: Kreativni centar.
- Čop, M. (1975). *Pismene vježbe i sastavci*. Zagreb: IBG Tiskara Zagreb.
- Dimitrijević, R. (1969). *Osnovi teorije pismenosti*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Gudelj Velaga, Z. (1990). *Nastava stvaralačke pismenosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nikolić, M. (2009). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Popović, D. (2013). Put stvaraoca ili kako stvarati tekst. In D. Popović (Ed.) *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi koraci*. (pp. 10 – 22). Podgorica: Zavod za školstvo.
- Popović, D., Novović, T. (2016). Teaching Writing Skills – How To Start Writing a Text. *Croatian Journal of Education*, Vol. 18; No.4/2016, 1235–1273.
- Popović, D. (2018). Preparing Pupils for Creative Language Production. *Croatian Journal of Education*, Vol.20; No.2/2018, pages: 585–620.
- Rosandić, D. (2002). *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil.
- Steel, L. J., Temple, C., & Meredith, K. S. (1998). *Radionica za pisanje. Od izražavanja do samoizražavanja. Pripremljeno za projekt Čitanje i pisanje za kritičko mišljenje (vodič kroz projekt VII)*. Zagreb: Institut Otvoreno društvo.
- Stevanović, M. (1988). *Teorija i praksa u nastavi usmenog i pismenog izražavanja*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Šipka, M. (2011). *Kultura govora*. Novi Sad: Prometej.
- Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u mlađim razredima osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Živković, D. (2001). *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*. Beograd: „Draganić“.
- Zavod za školstvo (2011). *Predmetni program Crnogorski jezik i književnost, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i sporta, Zavod za školstvo.
- Zavod za školstvo (2017). *Predmetni program crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole*. Podgorica: Zavod za školstvo.

Ljubica Bulatović,
profesorica razredne nastave
OŠ „Milorad Musa Burzan“
Podgorica

KAKO UČENICI PRIHVATAJU PUT STVARAOCA

*Nemojte ograničavati djecu samo na ono što ste vi naučili,
jer djeca su rođena u drugom vremenu.*

Rabindranat Tagore

Posao prosvjetnog radnika zahtjeva permanentno obrazovanje i doživotno učenje. Ovu rečenicu sam nebrojeno puta čula od svojih profesora, a bavljenje ovom profesijom me je ubijedilo u njenu istinitost i potrebu.

Izvođeci nastavu jezika i književnosti u nižim razredima prije korjenite reforme obrazovanja i kasnije, u I i II ciklusu devetogodišnje osnovne škole, često sam konsultovala metodike kada je trebalo podučiti učenike kako da napišu tekst, ili kako uspješno da organizujem časove govornih vježbi gdje će svaki učenik biti motivisan i željeti da govori na određenu temu.

Teorije pismenosti su se uglavnom bavile kompozicijom pisanih sastava, pripremnim oblicima za pisanje sastava, izborom riječi i rečenica, opštim izgledom, prijedlogom vrednovanja pisanih radova itd.

Učenike sam frontalno podučavala pisanju sastava, poštujući metodske preporuke. Bilo je učenika koji su sa lakoćom pisali i govorili, ali bilo je i onih kojima to nije baš išlo od ruke. Naročito je bilo poteškoća kod usmenog izražavanja, iako smo uvijek tokom pripreme razgovarali o temi, napravili zajednički plan... Često sam ih upućivala na primjere dobrih pisanih sastava ili učenike koji uzorno govore.

Iako metodski postupak koji smo nazvali *Put stvaraoća* nije nepoznanica u teorijama pismenosti (Radmilo Dimitrijević je još 1969. godine precizirao put kojim bi naši nastavnici mogli da vode učenike do kvalitetnog sopstvenog teksta), on je postao neophodan, jer su istraživanja nastave pisanog izražavanja pokazala da se većinom koriste tradicionalne metode kojima nije moguće razvijati sve dimenzije pisanog stvaralaštva. Kako je pisanje i dio čitalačke, a ona funkcionalne pismenosti, na neophodnost promjena ukazala su i loša postignuća naših učenika na međunarodnom PISA testiranju.

Kada se sve gore navedeno uzme u obzir i ujedini sa iskustvom koje sam u nastavi imala, ideja Stručnog tima *Projekta Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove* jako mi se dopala.

Zajedno sa kolegama iz 12 osnovnih škola, profesorima razredne i predmetne nastave, prošla sam planirani set programa obuke, gdje sam i sama uz teorijsku potporu prošla sve faze metodskog postupka *Put stvaraoca*. Napominjem da sam istovremeno svaku fazu „isprobavala“ sa svojim učenicima u školi. Rad na ovakav način zaista učenike motiviše da pišu i govore, oslobađa straha od pisanja i javnog nastupa i prvi put ne strepe od tzv. promašenih tema i loše ocjene.

Kao što sam prethodno navela, sa primjenom metodskog postupka *Put stvaraoca* počela sam u tadašnjem četvrtom razredu na časovima crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti. Iako su učenici do tada stekli elementarna znanja u pisanju umjetničkih i neumjetničkih tekstova, metoda im je bila jako zanimljiva i sa radošću su su je prihvatili. Čitav proces smo prošli na temu „Škola“. S obzirom da su navikli da im se naslov odredi, a da oni pišu na dati naslov, gledali su me sa nepovjerenjem – imali su mogućnost da sami formulišu više naslova na ponuđenu temu i da izaberu onaj na koji bi voljeli da pišu. Dodala sam i mogućnost da sami odrede hoće li njihov tekst biti umjetnički ili neumjetnički.

Slijedili su koraci procesnog pristupa, individualni rad sa svakim učenikom u toku prikupljanja građe i izrade plana pisanja. Potom su dobili pet do sedam dana da napišu svoj tekst. Naravno, oni kojima je trebalo manje vremena, svoj rad su donijeli na konsultacije sa mnom ranije. Napominjem da u tadašnjem Godišnjem planu rada nije bilo planiranih časova za ovu namjenu, pa smo individualne konsultacije radili van redovnih časova. Radove smo pažljivo čitali, zajedno analizirali, razgovarali o eventualnim nedostacima i šta bi se moglo popraviti da rad bude uspješniji i bolji. Učenici su sugestije zapisivali i dobijali rok da pišu poboljšanu verziju. I kod pisanja poboljšane verzije poštovao se krajnji rok, a učenici su mogli da rad donesu i ranije.

Ističem da sam sa ovim metodskim pristupom upoznala roditelje kako bih obezbijedila da i kod kuće samostalno rade i kako bismo svi zajedno – i nastavnik, i učenici i roditelji mogli da vidimo kako se učenici ovoj oblasti napreduju.

Početni elan u pisanju prvih tekstova malo je splasnuo kod pisanja poboljšane verzije, ali kada sam im saopštila da ćemo sve radove sakupiti i napraviti odjeljenjsku knjigu, učenike je to motivisalo i ispoštovali su rokove.

Nakon analize poboljšanih verzija, manji broj učenika je morao još jednom intervenisati na svojim tekstovima, a bilo je i onih koji su svoj maksimum dali tek u četvrtom pisanju. Uslijedilo je prekucavanje radova, ilustracija i stvaranje odjeljenjske knjige na koju su bili jako ponosni.

U petom razredu planirani su časovi za ovakav pristup u nastavi pisanog izražavanja, tako da smo kroz proces prošli još dva puta – u svakom polugodištu po jednom. U drugom polugodištu smo pripremu za pismeni zadatak uradili po koracima ovog pristupa.

Napominjem da sam u petom razredu nastavu jezika i književnosti izvodila u još jednom odjeljenju i sa njima radila pisanje na ovaj način. Upoređujući ocjene na pismenom zadatku u ova dva odjeljenja, došla sam do zaključka da su one bolje u odjeljenju u kojem je procesni pristup primjenjivan godinu ranije. Odjeljenje u kojem je ovaj pristup ranije primijenjen, nastavilo je da bude uspješnije u oblasti stvaranja teksta i u narednim razredima, pa u IX razredu na pismenom zadatku iz crnogorskog-srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika i književnosti nijedan učenik nije dobio negativnu ocjenu. Iako se nije nastavilo sa primjenom metodskog pristupa *Put stvaraoča*, učenici su stekli znanja i vještine koje su im pomogle da u ovoj oblasti budu uspješni. Naravno, nisu svi pisali odlične radove, ali su, učeći kroz proces uz stalnu podršku nastavnika i drugara, stekli rutinu da za jedan čas na zadati naslov sakupe građu, izdvoje bitno od nebitnog i napišu korektan rad.

Ova generacija učenika podučavana je da usmeno i pisanjem stvara tekst na tradicionalni način tokom dvije godine i isto toliko procesnim pristupom ili metodskim postupkom *Put stvaraoča*. Većina učenika rekla je da im je lakše stvaranje usmenih i pisanih tekstova kada prolaze kroz proces.

U početku se sa ovakvim načinom podučavanja nije nastavljalo u kontinuitetu i nakon petog razreda, što bi značilo mnogo – učenici bi nastavili da unapređuju stečena znanja i vještine proširujući ih novim u skladu sa uzrastom, što bi sigurno doprinosilo daljem napredovanju na polju pisanja. No uvođenjem procesnog pristupa kao obavezujućeg u predmetni program namijenjen nastavi crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti (ZZŠ, 2017), za očekivati je da učenici budu mnogo spremniji za primjenu ove vještine u svakodnevnom životu i pokažu bolji uspjeh na eksternom testiranju na kraju IX razreda.¹³

Nakon ove generacije dolazi nova. Ponovo u prvom razredu i nova prilika za poučavanje stvaranja umjetničkih i neumjetničkih tekstova od

13 Obrazovno-vaspitne ishode i ishode učenja koji se odnose na ovaj pristup poučavanja pisanju vidjeti u prilogu 1.

prvih školskih koraka.

S obzirom da nema sistematskog opismenjavanja u prvom razredu, ovaj razred je pogodan za razvoj jedne od četiri komunikacijske vještine – govor. Kroz govorne vježbe na različite teme, učenici su crtanjem sličica prikupljali građu, potom govorili šta sličice predstavljaju i zaključivali u razgovoru sa mnom da li je ta sličica bitna ili manje bitna za njihovu priču. Eliminacijom sličica čija sadržina nije bila bitna za kontekst priče, dobijali su slikovni plan po kojem su priču usmeno stvarali.

U drugom razredu, nakon savladanog pisanja, prošli smo cio proces stvaranja teksta po ugledu na umjetnički stvaranjem na naslov odabran u odnosu na temu *Igračka*, a potom i neumjetničkog teksta na temu *Životinja*. Učenici su bili uspješniji u stvaranju neumjetničkog teksta, tj. većina učenika je uspješno napisala tekst nakon prve poboljšane verzije. Vjerovatno im je puno pomogao misaoni obrazac koji su prethodno popunili i korigovali uz moju pomoć. Napominjem da je veoma važno da se kroz čitav proces prođe individualno sa svakim učenikom makar dva puta godišnje i da se ovi časovi planiraju u Godišnjem planu rada.

U naredna dva razreda nastavili smo da pišemo prolazeći kroz sve faze u stvaranju teksta, a potreba da se napišu više od dvije poboljšane verzije bila je sve manja, što navodi na zaključak da su učenici lakše pisali i bili uspješniji za kraći vremenski period. Čak i kada su pisali u vremenu ograničenom na jedan školski čas ili na zadati naslov (što znači da nijesu imali priliku da sistematski prolaze kroz sve faze stvaranja), većina učenika je imala neki dodatni papir na kojem su pravili koncept, tj. pisanje im je bilo lakše kada se „pripreme“.

Kako bih provjerila kakav je odnos učenika prema ovakvom pristupu, spremila sam anonimni anketni upitnik. Anketni upitnik je imao pet pitanja (konstatacija), a u njemu je učestvovalo svih 28 učenika, tada IV razreda. Osim što je trebalo da zaokruže željeni odgovor, neophodno je bilo da ga i obrazlože.

U prvom pitanju učenici su birali jedan od dva ponuđena odgovora, a pitanje se odnosilo na procjenu uspješnosti u odnosu na izbor naslova.

Slika 1. Grafički prikaz odgovora učenika na prvo pitanje.

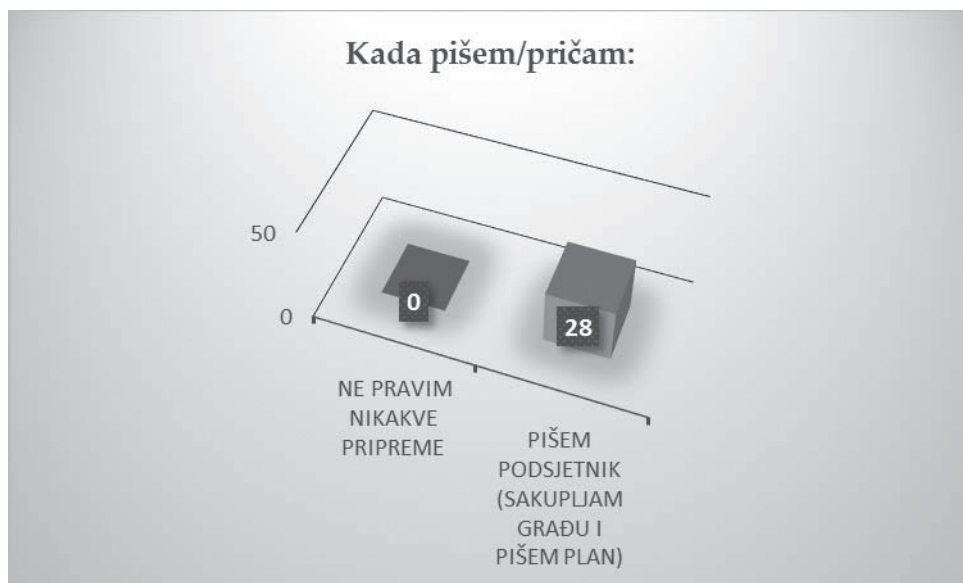
Četiri učenika odgovorila su da lakše pišu/pričaju kada učiteljica da naslov, a dvadeset četiri učenika je zaokružilo tvrdnju da lakše pišu kada sami biraju naslov na zadatu temu. Pretpostavljam da učenicima koji lakše pišu i govore nekad bude teško da prolaze kroz proces, što su odabirom odgovora i obrazloženjem potvrdili. Većini učenika, ipak, izbor naslova daje veću sigurnost u stvaranju teksta.

Ovo su njihova obrazloženja.

Učiteljica da naslov: Naslov mi sve opisuje... – Lakše mi je da ne razmišljam o naslovu... – Kad se zbunim u pisanju, samo se vratim na naslov...

Učiteljica da temu, a ja naslov: Iz teme uvijek mogu da nađem bar jedan naslov na koji mogu da pišem... – Kad biram naslov, mogu više da izmislim... – Mogu na miru da pišem svoju priču, a ne da se držim učiteljičinog naslova... – Mogu da pišem šta hoću o toj temi, a naslovom sam ograničen... – Čim da temu, odmah imam ideju i naslov... – Kad mi učiteljica da naslov, ne znam o čemu ću da pričam... – Sa mojim naslovom mogu svašta da izmaštam...

Sljedeće pitanje odnosilo sa na pripremu za pisanje, konkretnije – prikupljanje građe i izradu plana teksta.

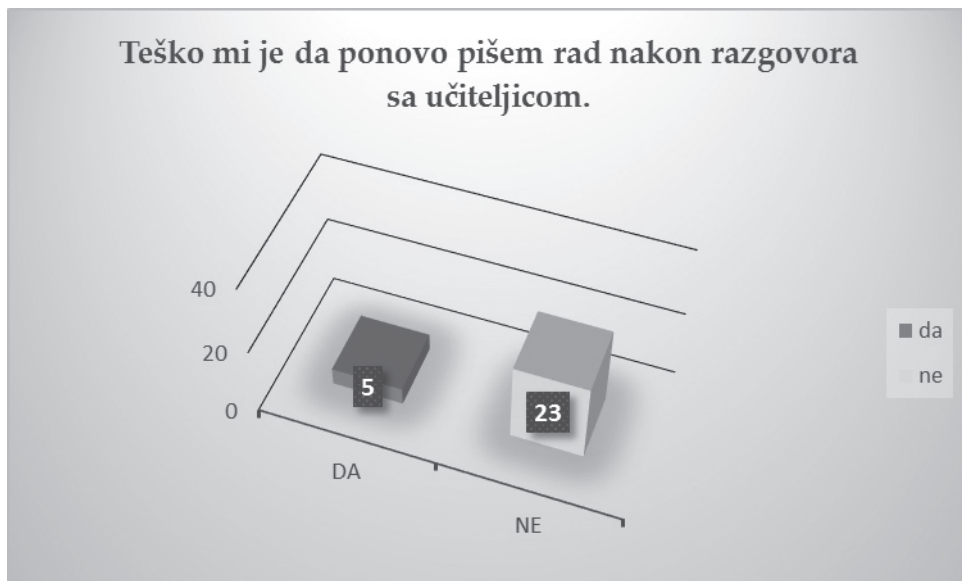
Slika 2. Grafički prikaz odgovora učenika na drugo pitanje.

Svih dvadeset osam učenika je odabralo odgovor da pišu podsjetnik što uključuje prikupljanje građe i stvaranje plana. Sigurnost koju dobijaju nakon konsultacija sa mnom ili sa drugarima kada analiziramo građu i plan u malim grupama, uvjeravaju ih da će budući rad biti uspješniji i zato pišu podsjetnik.

Slijede karakteristična obrazloženja, mada su i ostala slične sadržine.

Bolji rad napišem kada pišem podsjetnik... – Lakše govorim kada imam podsjetnik ispred sebe... – Kad imam podsjetnik, ne zaboravim ništa što sam htio da kažem... – Kad ne bih imala podsjetnik, pola bih zaboravila...

Treće pitanje odnosilo se na odnos učenika prema pisanju unaprijedene verzije teksta.

Slika 3. Grafički prikaz odgovora učenika na treće pitanje.

Iako sam ovdje očekivala da će veći broj učenika da odgovori pozitivno, tj. da im je teško da pišu poboljšanu verziju jer su znali da negoduju tokom pisanja, dvadeset tri učenika je reklo da im to nije teško, a pet da jeste. Učenici kojima je teško da vrše ispravke na prvoj verziji su to obrazložili na sljedeći način.

Muka mi je da toliko pišem... – Vazda me zaboli ruka... – Ne volim domaće... – To je moj rad i šta ima da ga ispravljam...

Učenici kojima ne smeta da pišu poboljšane verzije to su obrazložili ovako.

Sljedeći put neću napraviti istu grešku... – Svaki sljedeći rad je bolji... – Imam živaca za sve... – Hoću sve petice, a za to treba truda... – Onda shvatim kako treba da se piše... – Tako učim da ljepše i bolje pišem... – Samo dodam neke detalje, a ostalo preprišem... – Priča za koju se više mučimo i radimo je bolja...

Kako doživljavaju pisanje po procesnom pristupu – kao zadovoljstvo ili kao napor, predstavljeno je na slici 4.

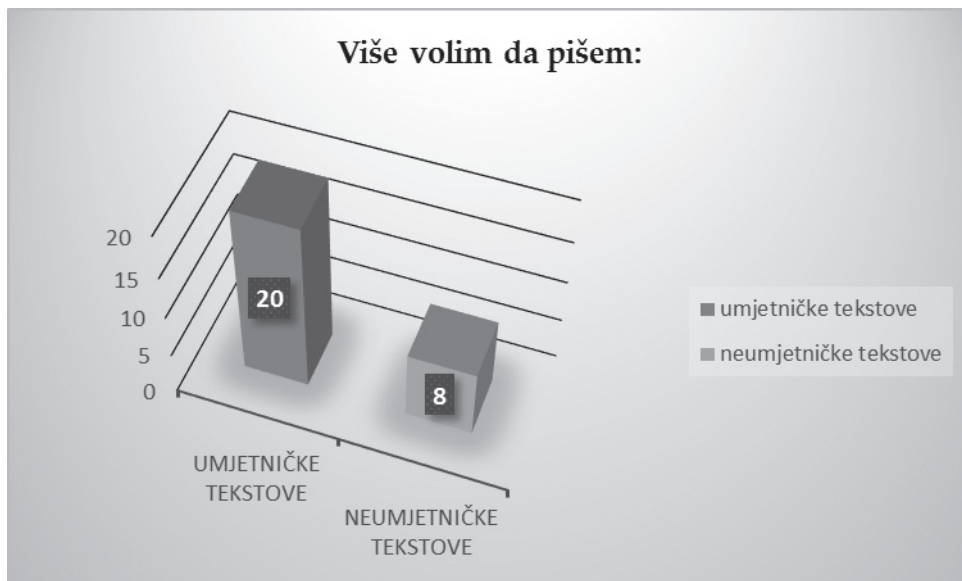

Slika 4. Grafički prikaz odgovora učenika na četvrto pitanje.

Svi ispitanici su odgovorili da im pisanje na ovakav način predstavlja zadovoljstvo. Iz obrazloženja odabranog odgovora da se primijetiti da su učenici prihvatili ovakav način stvaranja kao potrebu i zabavu.

Saznajem da uvijek mogu bolje i lakše da učim lekcije... – Lakše učim... Otkrivam pisanje i zabavljam se... – Lakše mi je i jednostavnije da napišem dobar tekst... – Osjećam se da sam velik... – Najlakši način da naučim pisanje... – Volim da pišem... – Koristiće mi kad postanem političar da napišem govor... – Ovim pisanjem i pričanjem moje znanje o tome se povećava... – Pisanje mi je omiljena stvar na maternjem jeziku... – Zabavno je smišljati razne planove i tekstove...

Koju vrstu tekstova više vole da pišu, prikazano je na slici 5.

Slika 5. Grafički prikaz odgovora učenika na peto pitanje.

I na ovo pitanje sam dobila neočekivane rezultate jer sam mislila da će većina učenika odabrati neumjetničke tekstove. Da više voli da piše umjetničke tekstove, odgovorilo je dvadeset učenika, a osmoro daje prednost neumjetničkim. Oni koji su naklonjeniji stvaranju umjetničkih tekstova naveli su sljedeće razloge:

Volim da pišem o emocijama i događajima... – Volim da opisujem i sama stvaram... – Bolje mi idu... – Volim da izmišljam... – Zanimljiviji su mi... – Razvijaju maštu... – Volim da iznosim emocije... – Mogu mašti da pustim na volju... – Pišem šta hoću u vezi sa temom...

Razlozi kod učenika koji više vole da stvaraju neumjetničke tekstove su sljedeći:

Volim da istražujem o životinjama i zapisujem... – Lakše ih pišem... – Kroz pisanje učim nešto novo... – Kraće traje pisanje...

Zaključak

Učenici su prihvatili ovakav način pisanja, pa lakše i uspješnije pišu. Ako ih uporedim sa učenicima iz prethodne generacije, gdje je u startu bilo nekih opiranja, naročito kod pisanja poboljšanih verzija, kod njih toga nije bilo, ili je bilo u mnogo manjoj mjeri. To je, vjerovatno, rezultat poučavanja ovim metodskim postupkom od samog početka, tako da su učenici njegove prednosti iskustveno provjerili. Oni su zahvaljujući kontinuiranoj pouci tokom Puta stvaraoča stekli odgovarajuće vještine i znanja, pa su zahvaljujući njima sigurniji i uspješniji na ovom polju.

Iako smo imali nekoliko odjeljenjskih knjiga sa učeničkim radovima na različite teme, ovog puta smo otišli korak dalje. Uz pomoć roditelja štampani smo pravu knjigu. Naša „Čarolija pisanja“, kako smo je nazvali, stigla je kao nagrada ovim malim „piscima“. Svaki učenik je doprinio knjizi sa po dvije priče/pjesme po svom izboru i svojom bilješkom o sebi kao autoru. Predgovor sam napisala ja, a recenziju Marina Šestović, profesorica jezika i književnosti u našoj školi. Kako i dolikuje ozbiljnoj knjizi, promocija je održana u prisustvu roditelja i dragih gostiju.

Nemoguće je izdvojiti bilo koju od priča, jer je svaka lijepa na svoj način. Umjesto njih prenosim dio recenzije:

„Iz ovih kratkih dječjih sastava zrači ljubav kojom oni opisuju svoje likove, životinje, prirodu, čovjeka i cijeli svijet. Njihove riječi, lepršave i oslobođene svega onoga što nas starije često sputava, izatkale su stvarnost išaranu radošću, smijehom, snovima, iskrenošću. Prepoznaćemo jednostavnost i spontanost pripovijedanja, a lirskim segmentima lako možemo biti razoružani, opet snagom i jednostavnošću ideja. Srešćemo se sa njihovim proživljavanjem svijeta, duhovitim situacijama, fantastikom i razmišljanjima o životu, djetinjstvu, spoznavajući prve njihove stvaralačke korake. Treba imati na umu da su ovo počeci razvoja estetskog mišljenja, a mi odrasli znamo da je to proces koji, zapravo, nikada i ne prestaje. Čitaoci će biti u prilici da zakorače u svijet bujne dječje mašte i na njenim krilima ožive neka potisnuta sjećanja ili sami izmaštaju nova.

Raduje što u vremenu interneta, raznih društvenih mreža i portala na kojima djeca provode sve više vremena, i gdje se zbog brzine komunikacije kviri jezik i gubi njegova ljepota, kada se sve manje čita, kada postoje razni oblici neformalnog izražavanja koji su doveli do toga da je fond riječi učenika vrlo osiromašen, uz veliki broj poštapalica i žargona, pojavljuju ovi mali književnici koji njeguju pisanu riječ, i kroz nju, riječ, pokazuju smjer u kojem bi njihovi vršnjaci trebalo da idu“.

Učenici ovog uzrasta vole da pišu. Neophodno je naći pravi način i privoljeti ih da stvaraju. Procesni pristup ili *Put stvaraoča*, kako smo ga nazvali,

prijemčiv je za učenike i daje rezultate, naročito ako se počne od prvog razreda i razvija u skladu sa njihovim mogućnostima i uzrastom. Kako sam prethodno naglasila, dobro je što je ovaj metodski pristup preporučen predmetnim programom (2017), pa će se kroz čitavu osnovnu školu učenici kontinuirano poučavati, a njihova znanja i vještine iz razreda u razred nadograđivati, čineći tako naše učenike kompetentnim na polju jezičke produkcije, kako usmene, tako i pisane.

Literatura

Bežen, A., Budinski, V., Kolar Billege, M. (2012). *Što, zašto, kako u poučavanju hrvatskoga jezika. Metodčki praktikum nastave hrvatskoga jezika u nižim razredima osnovne škole*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Profil.

Dimitrijević, R. (1969). *Osnovi teorije pismenosti, prerađeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: „Vuk Karadžić“.

Čop, M. (1975). *Pismene vježbe i sastavci u mlađim razredima osnovne škole, II izdanje*. Zagreb: IBG Tiskara „Zagreb“.

Grosman, M. (2010). *U obranu čitanja, čitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Zagreb: Algoritam, Traduki.

Gudelj Velaga, Z. (1990). *Nastava stvaralačke pismenosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Ilić, P. (1998). *Srpski jezik i književnost u nastavnoj teoriji i praksi*. Novi Sad: Zmaj.

Nikolić, M. (2009). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, 5. dopunjeno izdanje*. Beograd: Zavod za udžbenike.

Popović, D. (2013). Put stvaraoca ili kako stvarati tekst. In D. Popović (Ed.) *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi koraci*. (pp. 10 – 22). Podgorica: Zavod za školstvo.

Popović, D., Novović, T. (2016). Teaching Writing Skills - How To Start Writing a Text. *Croatian Journal of Education*, Vol. 18; No.4/2016, 1235-1273.

Rosandić, D. (2002). *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil.

Solar, M. (2012). *Teorija književnosti sa rječnikom književnoga nazivlja*. Beograd: Službeni glasnik.

Stevanović, M. (1988). *Teorija i praksa u nastavi usmenog i pismenog izražavanja*. Gornji Milanovac: Dečje novine.

Šipka, M. (2011). *Kultura govora*. Novi Sad: Prometej.

Visinko, K. (2010). *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskog jezika. Pisanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Vučković, M. (1993). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u mlađim razredima osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.

Živković, D. (2001). *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti, priručnik za nastavnike i učenike*. Beograd: IK Draganić.

Zavod za školstvo (2017). *Predmetni program crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII I IX razred osnovne škole*. Podgorica: Zavod za školstvo.

Mr Vera Mićunović,
profesorica jezika i književnosti
OŠ „Olga Golović“
Nikšić

PISANJE – NEUMJETNIČKI TEKST, IZAZOV I POTREBA

Ishodi nastave predmeta Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost realizuju se u okviru četiri aktivnosti sporazumijevanja: slušanje, čitanje, govorenje i pisanje. Na taj način učenici ovladavaju komunikacijskom jezičkom kompetencijom i tako stiču osnove čitalačke, medijske, informacione i interkulturalne pismenosti, što je preduslov za lični razvoj, uspješno školovanje, cjeloživotno učenje i kritički odnos prema nizu pojava u društvenom i poslovnom životu (Zavod za školstvo, 2017: 3).

U skladu sa svojim uzrastom, sposobnostima sporazumijevanja i saznavnim sposobnostima, iskustvima i interesovanjima, učenici čitaju, analiziraju i stvaraju odgovarajuće neumjetničke i umjetničke tekstove. Čitanjem neumjetničkih i umjetničkih tekstova prirodno i spontano povećava se i sposobnost usmenog i pismenog izricanja vlastitih misli. Razvija se sposobnost razumijevanja sopstvene ličnosti, razumijevanje drugačijih emocija i razmišljanja vršnjaka i odraslih ljudi, razvija se vrednovanje i poštovanje za istorijsko, kulturno i književno nasljeđe i nacionalni identitet. Na taj način učenici aktivno razvijaju svoje sposobnosti sporazumijevanja, te saznavne i stvaralačke sposobnosti i postaju svjesni osnovnih razlika u stvaranju i strukturi neumjetničkih i umjetničkih tekstova.

Obrazovno-vaspitnim ishodima u novom program planirano je stvaranje usmenog i pisanog teksta čime je nastavniku olakšan posao samim tim što je jednostavnije planirati u okviru godišnjeg plana, lakše je vremenski uklopiti, tj. planirati potrebne časove za ovu oblast. Sada nastavnici, bez obzira da li su bili uključeni u projekat ili ne, u ishodima učenja imaju detaljno ponuđen postupak stvaranja teksta tj. faze u pisanju. To im omogućava da zajedno sa učenicima uvide kako je stvaranje teksta planirana aktivnost, tokom koje treba uzimati u obzir onoga kome je tekst namijenjen, mogućnosti i zakonitosti jezika koji se koristi, i dobro poznavati temu o kojoj se govori ili piše. Kako gotovo cjelokupna savremena komunikacija prelazi na pisanu varijantu, s obzirom na činjenicu da je potrebno pažljivo izabrati svaku riječ kako naš tekst ne bi zamorio čitaoca, s malo riječi reći više, razvijanje vještine pismenog izražavanja i umijeća stvaranja teksta sigurno je od izuzetne važnosti

za razvoj mlade ličnosti i njeno učešće u društvenom životu. S obzirom na rečeno planiranjem, ishodima i programom, stvaranju tekstova dat je značaj koji i zaslužuje ova oblast i učenici treba bar dva puta u toku školske godine da prođu proces stvaranja teksta, kako bi rezultati bili bolji i trajniji.

Učenici devetog razreda (školska 2018/19) stvaraju tekstove procesnim pristupom od šestog razreda. Motivisana iskustvima koja sam stekla na obukama realizovanim tokom rada na Projektu, nesebično sam nastojala da entuzijazam prenesem na učenike podstičući ih stalno na pisanje, kako proze tako i poezije. S postupkom su detaljno upoznati i odlično su ga prihvatili, pa su u proteklom periodu nastali savršeni proizvodi što je rezultiralo i brojnim nagradama na literarnim konkursima.

S obzirom na činjenicu da učenici mlađih razreda teže stvaraju tekstove u kojima opisuju, tom dijelu se posvetila najveća pažnja na početku rada. Procesnim pristupom, individualnim oblikom rada, opisivali smo prirodu, likove iz „Hajduka“, dramatizovali neke anegdote Marka Miljanova, pisali scenario po odlomku *Ja samo hoću da znam zašto je sve tako nepravedno* (zbog prirode zadatak rađeno je grupno), opisivali šetalište ispod Trebjese. Iskustva su više nego odlična. Kod posljednje pomenute teme, da bi napravili poboljšane verzije zadatka, prije pisanja druge varijante, izašli smo u subotnje jutro na teren, prošetali Šetalištem Vita Nikolića (ispod Trebjese). Uživali smo. Bilo je i radno, i zabavno, i korisno na više načina.

Postupak sa terenskom nastavom pokazao se uspješnim kao motivacioni postupak. Učenici su ponijeli sveske, ruksake i vrlo ozbiljno

posmatrali i bilježili sve što su primijetili tokom šetnje. Odmah je bilo jasno koliko je osvježavanje pamćenja, prikupljanje građe, doprinijelo nastajanju uspješnijih radova, što se potvrdilo prilikom čitanja druge verzije zadatka. Tako se u novim radovima našao i jedan djetlić i njegovo kucanje, u njihove priče ušla je i prozirna voda potočića ispod ponosne Trebjese, suvo iskrivljeno stablo koje je ležalo na obali, spomenik svjedok istorije, ali i starac koji je čuvao svoje stado na obližnjim livadama. Kao u pripovijetki Most na Žepi, gdje umjetnost potiče na novo stvaranje umjetnosti, naše malo traganje za načinima koji će dovesti do uspješnog stvaranja proznih tekstova, izazvalo je i stvaranje poezije. Nakon ovog izlaska nastala je pjesma Šetalište Vita Nikolića koja se našla u prvoj zbirci pjesama učenice Katarine Jovović, aktivne učesnice u našem Projektu, pa zbirku (*Da sam kraljica*) bez ustručavanja možemo smatrati dobrim dijelom i čedom Projekta. Knjiga je izašla iz štampe u decembru 2018. godine. Dio pomenute pjesme:

Šetalište Vita Nikolića

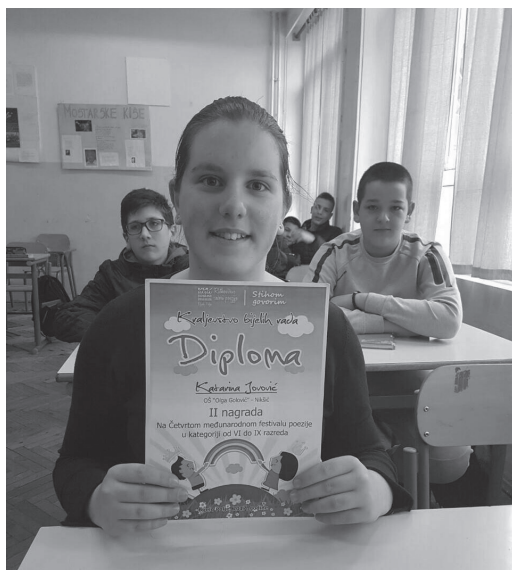
Dok djetlić kuca u drvo topole,
a blagi vjetrić miluje nam čelo,
drugari i ja, svi iz moje škole
Trebjesom šetamo i sve je veselo.

Naša je nastavnica vodič i drug
priča sa nama o Vitu i školi,
veliki pozdrav za umornog đeda
što čuva stado i Trebjesu voli.

Šetalište je puno kao usred ljeta
prolaznici beru pupoljke cvijeća
urezani stihovi na ponekoj klupi,
Na velikog Vita sve nas podsjeća...

Od šestog razreda, kada sam i počela da ih podučavam stvaranju teksta postupkom Put stvaraoca, pomenuta učenica dobitnica je brojnih nagrada: na školskom literarnom konkursu „Mariji s ljubavlju“ (2016) na temu Radost djetinjstva dobila je I nagradu; za istu pjesmu dobitnik je nagrade na XXIX Nevenovom festivalu djece pjesnika (jedan od šesnaest finalista festivala) održanom 2017. godine u Savinom Selu, Vrbas. Na IV Međunarodnom festivalu poezije „Kraljevstvo bijelih rada“ (Bijelo Polje, 2017) nagrađena je II nagradom za pjesmu Mariji s ljubavlju. Iste godine osvojila je III mjesto,

pjesma Jednom Tara reče meni, na literarnom konkursu organizovanom u Petnjici. Na V Međunarodnom festivalu poezije „Kraljevstvo bijelih rada“ (Bijelo Polje, 2018) osvojila je III nagradu za pjesmu Družina smo srećna mi.

Na polju poezije zablistala je i Anja Delibašić, tada učenica VI razreda, dobitnica I nagrade na XXIX Međunarodnom festivalu dječjeg stvaralaštva i stvaralaštva za djecu „Susreti pod Starom maslinom“ 2015, tema *Stara maslina u vrtovima čovječanstva*.

Učenici koji su pisali postupkom Put stvaraoca osvojili su brojne nagrade na državnom nivou i za prozne tekstove: *Moja sloboda* – Simeon Radulović, prva nagrada (2015), *Deset evropskih koraka* – Vuk Tešović, prva nagrada (2016), *Mir, sloboda, mladost* – Vuk Tešović, druga, Vuk Lazović, treća i Simeon Radulović, četvrta nagrada (2017), *Crna Gora, moja domovina* – Nađa Radonjić, prva nagrada (2018).

Učenje pisanja na ovaj način omogućilo je učenicima da lakše i brže pišu. Tako pisanje pismenog zadatka s lakoćom i uspješno završavaju u okviru jednog školskog časa, nije im potreban i dobar dio drugog časa kako je bio slučaj u šestom razredu.

Učenici sa zadovoljstvom prihvataju i dramatizaciju prozних tekstova, pisanje dijaloga ili monologa na osnovu određene situacije iz proznog teksta (bajke ili pripovijetke), pisanje scenarija, pa ovakva vježbanja preporučujem svim koleginicama i kolegama. Prilikom pisanja scenarija za odlomak *Ja samo hoću da znam zašto je sve tako nepravедно*, učenici su aktivno radili u grupama (scenografija, kostimi, režija, rekviziti), cijeli tim je vodio Luka Kankaraš; nastale su nekolicke varijante teksta dok nijesu bili u potpunosti zadovoljni. Nije se stalo na tome, na osnovu scenarija napravili su i odjeljensku predstavu koju smo i snimili kao i izjave predstavnika grupa o tome kako im je teklo stvaranje. Bili su važni i vrlo ozbiljno, zrelo iznosili svoja zapažanja.

Kako su neki od ciljeva predmeta da učenici razvijaju medijsku i informacionu pismenost, planirala sam u 9. razredu stvaranje reportaže u toku prvog polugođa šk. 2018/19. godine.

Programom za 9. razred planirano je (obrazovno-vaspitni ishod 2):

Obrazovno-vaspitni ishod 2

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da nakon slušanja ili čitanja i analize neumjetničkih tekstova izdvoji ključne pojmove i sa njima povezane važne podatke, klasifikuje ih, uporedi i dopuni, zatim zapamti i koristi u novim situacijama.

Ishodi učenja:

Tokom učenja učenik će moći da:

- pažljivo sluša i s razumijevanjem čita i analizira publicističke tekstove: reportaža
- odredi odlike navedenih neumjetničkih naučno-popularnih i publicističkih tekstova
- tokom čitanja uoči i izdvoji ključne pojmove i s njima povezane važne podatke i unese ih u pripremljenu pojmovnu mapu
- prepozna namjenu i temu teksta
- uoči različite stilove pisanja
- razgovara o tome šta je bitno za stvaranje reportaže.

Stvaranju neumjetničkog teksta, pisanju reportaže, prethodila je detaljna priprema. Kako bi stvaranje išlo lakše i uspješnije, trebalo je da uslijedi nakon recepcije teksta. Unutar svake strategije / načina čitanja neumjetničkog teksta nalaze se četiri ključne vrste aktivnosti (Popović, 2014):

1. pretčitalačke aktivnosti
2. aktivnosti između čitanja
3. aktivnosti nakon čitanja
4. učenje.

Izučavanje neumjetničkih tekstova u trećem obrazovnom ciklusu konkretno može obuhvatati sljedeće faze (Zavod za školstvo, 2017: 122):

1) prije slušanja (gledanja/čitanja): najava vrste i teme teksta; slijedi razgovor o učenikovim očekivanjima i iskustvima u vezi s najavljenom temom; ako nastavnik ocijeni da učenici neće razumjeti neke ključne riječi, objašnjava ih.

2) tokom slušanja (gledanja/čitanja) teksta: aktivnosti učenika dijelom se razlikuju; zavise od prijema teksta (npr. dva puta slušaju govor, a jednom slušaju naučno-popularnu emisiju), kao i od uzrasta (razreda); tokom slušanja razgovora i govornih nastupa i tokom čitanja nezvaničnih, zvaničnih i javnih, te stručnih i publicističkih tekstova učenici pažljivo slušaju i prate tekst; tokom slušanja govornih nastupa učenici zapisuju važne podatke, a tokom čitanja javnih, stručnih i publicističkih tekstova podvlače nepoznate riječi.

3) nakon značenjskog i pragmatičnog vrednovanja i gramatičke analize teksta slijedi: stvaranje sličnog teksta, bilo u obliku govornog nastupa ili pisanog teksta (iste vrste ili s istom/sličnom temom – tu aktivnost učenici mogu nastaviti ili dopuniti kod kuće).

Prateći date preporuke, radu na neumjetničkom tekstu posvetili smo potrebnu pažnju. Sa radom se počelo u četvrtak, 18. oktobra 2018. godine.

Tema jedne od reportaža u Udžbeniku za 9. razred je Bob Riply, a druge Ulcinj. Poslije najave vrste i teme teksta i razgovora o očekivanjima učenika i iskustvima u vezi s najavljenom temom (1. faza), o Politikinom zabavniku i rubrici Vjerovali ili ne (učenicima su nažalost nedovoljno poznati) pripremili smo razgovor praćen prilogom emitovanim pomoću projektor. S lakoćom su uočili temu i namjenu teksta kao i to da je u pitanju reportaža. Zaključili su da je priča o Zabavniku ispričana na zanimljiv način i da nije izgubila na značaju iako je nastala prije nekoliko godina. Uočen je povod nastajanja priloga, kome je posvećen, koju rubriku mogu da izdvoje, objašnjeno ime rubrike Vjerovali ili ne.

U glavnom dijelu časa, 2. faza – čitanje / slušanje teksta, učenici upoznaju reportaže *Sin Lili Bej Juka iz Santa Roze* i *Jedna ulcinjska priča na račun ljeta 2006*, analiziraju tekstove, uočavaju njihove karakteristike i bilježe ih (pojmovna

mapa): predmet opisivanja je u prvom planu; ličnost je poznata, značajna, može se opisivati grad, događaj; ne mora biti aktuelna tema; činjenice su istinite; priča je ispričana zanimljivo; uočavaju se elementi književnog i novinarskog stila; karakteristična je živost izlaganja. Napravljena je paralela sa putopisom koji karakteriše subjektivnost u izlaganju i autor je u prvom planu, na razliku među njima treba stalno ukazivati, što se pokazalo ispravnim kada je čitana prva verzija teksta.

Treća faza je stvaranje sličnog teksta (obrazovno-vaspitni ishod 4). Vodeći računa o transferu učenja, po ugledu na čitane tekstove i na osnovu stečenog znanja, na narednom času (19. oktobar), poslije sumiranja rečenog o karakteristikama ove vrste teksta, učenicima je dat zadatak da se pripreme za pisanje reportaže. Za temu im je predloženo da se rad veže za Nikšić, da izaberu ličnost iz svog grada koja ih impresionira, grad, dio grada ili neki događaj povezan sa rodnim mjestom. Preporučeno je da konsultuju literaturu, monografije, internet ili svoju porodicu, sugrađane, ukoliko od njih mogu čuti neke anegdote vezane za predmet opisivanja, što ima posebnu vrijednost. Skrenuta im je pažnja da stalno imaju u vidu karakteristike reportaže, da plan prave individualno, onako kako oni žele i date su opšte napomene vezane za stil, leksiku, pravopisna i gramatička pravila u zadatku.

Tema je dobro prihvaćena i odmah se prionulo na posao. Učenicima je ostavljeno vrijeme da prikupe potrebne podatke, činjenice, zanimljivosti, tako da je dogovoreno da prva verzija bude gotova za petnaest dana. Plan nam je bio da prije pisanja druge verzije zajedno obiđemo grad i mjesta koja će učenici pomenuti u svom radu kako bi nova verzija bila još autentičnija i slikovitija. U periodu pripreme za samostalno stvaranje teksta učenici su obavljali neophodne konsultacije, tražili objašnjenja za ono što im je bilo manje jasno, dobijali svu potrebnu podršku u radu.

O ponuđenoj temi učenici kažu:

„U prethodnim razredima naučili smo da sami možemo da predložimo naslov, da pišemo nekolike verzije zadatka, da stvaranje naših tekstova traje. Mogućnost da biramo naslov čini da izaberemo onaj koji nam je najbliži, pa pisanje teče lakše i ugodnije, lako stvorim plan teksta. Za pisanje ovakve vrste teksta, neophodno je dobro poznavanje predmeta opisivanja, dobra informisanost, koja se ostvaruje prikupljanjem građe, za što nam treba određeni period vremena kako bismo mogli više i bolje pisati.“

Goran Radović, IX razred

„Svaka tema je izazov, ali lakše pišem o meni poznatim temama. Srećna sam kad samostalno mogu da osmislim naslov na koji ću da pišem, tada mastilo iz moje olovke samo ističe. Inspiraciju nalazim u

svemu što se može čulima opaziti. O svom gradu, voljenim ljudima i svemu mom srcu milom mogu pisati neograničeno. Za mene je Nikšić moja ljubav, domovina, moja poezija. Nekad se desi da pišem na dva naslova. Kada imam inspiraciju, ne mogu da odolim.“

Nada Radonjić, IX razred

„Najljepše ja kada biramo temu i naslov jer ipak mi treba da pišemo tekst i najbolje ćemo pisati o nečemu što najviše volimo i o nečemu što nam je najbliže.“

Vuk Lazović, IX razred

Kada je u pitanju pisanje prve verzije, može se reći da je već kod nje bio primjetan rezultat dugogodišnjeg rada i uvježbanost učenika u stvaranju tekstova: pažljivo su odredili predmet zadatka, oblik kazivanja, tačku gledišta, kompletnu građu koja odgovara svrsi, plan teksta i to je urodilo dobrim odgovorima učenika. Mogućnost da pišu po izboru dovela je do toga da su pisali i na dva naslova.

Da je čas na kojem se čita prva verzija i mogućnost pisanja poboljšane verzije od izuzetnog značaja za stvaranje dobrih tekstova, potvrđuje rad na svakom tekstu pa i na ovom (30. oktobar, prva verzija). Kod jednog dijela učenika (među njima i onih čije tekstove je uvijek zadovoljstvo čitati), desilo se da u zadatku ne bude izdiferencirana granica između putopisa i reportaže. Ovo je bila prava prilika da učenici na konkretnim primjerima, na odličnim zadacima svojih drugara, zajedno sa autorima istih, ponovo uoče razlike između ove dvije vrste teksta, što se i desilo.

Dio jednog lijepog zadatka, ali sa karakteristikama putopisa:

Nikšić

Danas nas očekuje šetnja kroz jedan od najljepših, najvećih gradova Crne Gore. Ovaj grad je po mnogo čemu jedinstven, zato dobrodošli u Nikšić.

Kao početnu destinaciju imali smo šetalište koje se nalazi pod Trebjesom, najljepše i prirodom najbogatije mjesto u Nikšiću, atrakcija za mnogobrojne turiste. Dok smo šetali, pored nas su trčeci prolazili mještani, neki su vježbali na obližnjim livadama. Izgleda da u ovom gradu ljudi teže da vode veoma zdrav život. Da se ne bismo zadržavali, nastavili smo Bulevarom Vuka Mićunovića sve dok nijesmo došli do možda najstarije građevine u Nikšiću, nekadašnjeg turskog utvrđenja Bedem. Kao posljednju destinaciju posjetili smo centar grada, Trg kralja Nikole...

Luka Kankaraš, IX razred

Prilikom čitanja ukazano je na elemente koji dati zadatak i još nekoliko drugih čine putopisom: subjektivnost, lični stav, autor u prvom planu. Od ovog časa imali smo koristi svi, po teorijskom principu *utile et dulce*, spojili smo lijepo i korisno: čuli smo dobre tekstove i ponovili znanja o reportaži i putopisu. Učenici kojima je granica između putopisa i reportaže ostala dijelom nejasna, sada više nijesu imali nedoumica i sami su vrlo uspješno predložili što treba da promijene u svom radu. Bilo je zadovoljstvo pratiti zrelost učenika u izlaganju, komentare autora tekstova, predanost u nastupu, zajedničko donošenje zaključaka. Skrenuta je pažnja i na činjenicu da u reportaži treba da bude elemenata i književnog i novinarskog stila.

Poslije detaljne analize zadataka bili su spremni za pisanje druge verzije. Kako su se vremenske prilike promijenile i lijepe jesenje dane zamijenila kiša, od zajedničkog obilaska grada, Trebjese, Bedema, Krupca, svega onog što su pominjali u svojim radovima, morali smo, nažalost, odustati. Ostavili smo period od nedjelju dana da se na osnovu rečenog obave potrebne korekcije (imali su i mali jesenji odmor u tom periodu) i kod druge verzije zadatka pomenutih propusta nije bilo (6. novembar).

Čarobni grad (odlomak)

Grad Nikšić je grad iz najljepše bajke, poput onih o kojima djeci čitaju, a oni želljno upijaju i pamte svaki detalj. Nalazi se u središnjem dijelu Crne Gore, okružen planinama i vještačkim jezerima, na raskrsnici puteva od sjevera ka jugu, što njegovu klimu čini pogodnom za život. Nikšić je poezija za njegove mještane.

Iako mali grad, njegovi stanovnici su velikog i čvrstog srca. Snagu im daje Trebjesa koja poput kraljice bdi nad gradom dok on spava i sanja kako da svojim mještanima život učini ljepšim. Do nje vodi vijugava cesta a šetnja Trebjesom osvježi i duh i tijelo. Pogled koji se pruža ostavlja bez daha, posebno u večernjim časovima, njene staze tada obilaze šetači, sportisti, rekreativci koji svoja pluća osvježavaju čistim vazduhom tu u samom gradu.

Trg je jedan od najširih u crnoj Gori, okružen različito obojenim fasadama okolnih zdanja; dnevno vidi na hiljade pozdrava, osmijeha, zagrljaja...

Nada Radonjić, IX razred

Nikšićko more (odlomak)

...Krupac je danas mjesto posebno drago mladima. Na jezeru je podignuta plaža, poznata kao Kej Bata Grujičića, na kojoj se

može okupiti nekoliko hiljada ljudi, što život mještanima čini prijatnijim. Zimi zna da zaleđi pa ljubitelji uživaju u klizanju i vožnji motornih sanki. Najmlađi podjednako uživaju i zimi i ljeti. Njihovi zvonki glasovi odjekuju obalom, a pijesak škripucka pod razigranim nožicama. Na njemu se organizuju i škole plivanja koje vode vješti treneri. Krupac je bogat ribom i omiljeno mjesto je za ribolovce. Posebno je posjećen u večernjim satima, brana je tada preplavljena šetačima koji se uz svetlucanje i talasanje vode Krupca, uz blagi povjetarac okolnih topola, opuštaju poslije napornog dana. Lejk fest je posebna osobenost ovog jezera...

Vuk Lazović, IX razred

Grad pod Trebjesom (odlomak)

Nikšić je grad pun skrivenih ljepota. Nekada industrijski najrazvijeniji, sada je okrenut drugom načinu života. Po veličini danas je drugi grad u Crnoj Gori, ali se mještani u velikoj mjeri poznaju, osjeća se zajedništvo, povezanost, što doprinosi prijatnoj atmosferi na njegovim ulicama.

Na ulasku u grad, blizu skvera, smješten je park u kojem se može udahnuti svjež vazduh, a djeca mogu da uživaju na igralištu. Ka brdu Trebjesa vide se Saborna crkva Svetog Vasilija Ostroškog i Dvorac kralja Nikole, sada pretvoren u muzej koji i mještani i turisti rado posjećuju u želji da osjete trag burne istorije ovoga kraja. U nastavku ispod Trebjesa pruža se šetalište čuvenog nikšićkog pisca i boema, Šetalište Vita Nikolića. Zajedno sa Trebjesom čini „pluća“, ali i dušu ovoga grada...

Goran Radović, IX razred

Opšti je zaključak da su učenici, radeći metodskim postupkom Put stvaraoca, sa zadovoljstvom i bez opterećenja pisali o temi koja im je bliska jer predmet opisivanja poznaju i vole. Tome je doprinijela i činjenica da su imali dovoljan broj časova (sa časovima konsultacija, pet časova) i bili oslobođeni pritiska koji stvara kratak rok za završavanje zadatka. I konačno, kada se analizira kontekst u kojem se odvijaju pripreme za pisanje i iskoriste mogućnosti koje za to postoje, učenici će izvjesno, u manjoj ili većoj mjeri, dostići i zanatski i stvaralački nivo pisanja usklađen s individualnim sposobnostima. Stalna i sistematska vježbanja u stvaranju i jedne i druge vrste tekstova (i umjetničkih i neumjetničkih) doprinijeće tome da svi učenici napreduju dostižući stvaralački nivo ove važne i kompleksne kompetencije (Popović, 2018). Zato ćemo tekst završiti njihovim zapažanjima o stvaralačkom procesu kroz koji su prošli.

„Rad na ovaj naćin mnogo mi olakšava pisanje jer znam šta, koliko i kojim redom da pišem. Na ovaj naćin radimo od 6. razreda pa budemo reći da sam već stekao određenu rutinu u pisanju.“

Vuk Lazović, IX razred

„Vrlo je važan dobar izbor naslova, on često sadrži i objašnjava poentu djela. Prilikom biranja, predlaganja, dobijamo šansu da budemo kreativni i plan se brzo stvara u glavi i na papiru.“

Nada Radonjić, IX razred

„Stvaranje teksta etapno pomoglo mi je prilikom pisanja, mogao sam da vidim kako razmišljaju moji vršnjaci, da potražim i nađem nove pristupe tekstu i stvaranju teksta.“

Goran Radović, IX razred

„Još u šestom razredu nastavnica je počela da nas podstiče da pišemo postupno svoje tekstove. Sve nas je nosio neki elan da uspijemo. I za mene je to bio podstrek da uspijem, da i u prozi budem dobra približno kao u poeziji koja je moj svijet. Mislim da sam zahvaljujući ovakvom naćinu rada, svoj prozni izraz mnogo popravila u odnosu na prethodne godine.“

Katarina Jovović, IX razred

Literatura

- Grosman, M. (2010). *U obranu ćitanja, ćitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Zagreb: Algoritam, Traduki.
- Nikolić, M. (2009). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti* (peto izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike.
- Popović, D. (2014). *Ćitati, razumjeti, znati*. Podgorica: ZUNS.
- Popović, D., Novović, T. (2016). Teaching Writing Skills – How To Start Writing a Text. *Croatian Journal of Education*, Vol. 18; No.4/2016, 1235–1273.
- Popović, D. (2018). Preparing Pupils for Creative Language Production. *Croatian Journal of Education*, Vol.20; No.2/2018, pages: 585-620.
- Rosandić, D. (2002). *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Visinko, K. (2010). *Jezićno izražavanje u nastavi hrvatskog jezika. Pisanje*. Zagreb, Croatia: Školska knjiga.
- Živković, D. (2001). *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti, priručnik za nastavnike i ućenike*. Beograd: IK Draganić.

Slavica Radević,
profesorica jezika i knjiŹevnosti
OŠ „Srbija“
Bar

KAKO SMO UČENICIMA POMOGLI DA STVARAJU

Od 2011. godine, kada je počela realizacija *Projekta*, sa ciljem da kod naših učenika unaprijedi funkcionalnu pismenost u oblasti stvaranja usmenog i pisanog teksta, kontinuirano sam primjenjivala sve aktivnosti koje su predstavljale proces stvaranja teksta imenovanog kao *Put stvaraoca*. Polako i strpljivo, uz određene nedoumice i poteškoće, prolazila sam sa generacijama učenika kroz ključne aktivnosti, od prve – izbora teme i određivanja naslova, do posljednje – koja je obuhvatala raznovrsna objavljivanja tekstova/knjiga.

U klimi reforme i promjena u programima i donekle sadržajima, kroz koje je u proteklom periodu prošao predmet Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i knjiŹevnost, učenici su bili pomalo zbunjeni i iznenađeni novinama koje su realizovane iz godine u godinu. Svakako je bio izazov da, u atmosferi promjena koje su imale za cilj da poboljšaju i osavremene proces nastave, učenike motivišem da prihvate i ovladaju aktivnostima koje ih vode kroz proces stvaranja teksta.

Bilo je u ovim proteklim godinama posebnih trenutaka, koji su zabilježeni i na nivou škole. Momenti u kojima se završna faza predstavljanja teksta, prepoznata od strane Škole kao vrijedna pažnje, realizovala uz publiku i posebne promocije. Takođe, iz jedne u drugu školsku godinu, učenici su mnogobrojnim nagradama na literarnim konkursima dobijali i potvrdu šire zajednice o svom uspjehu. Pravile su se i štampale u školskim uslovima knjige koje će čuvati sjećanja na đачke dogodovštine čitave jedne generacije. Ali, bilo je i trenutaka kada je izgledalo da se gotovo ništa ne mijenja. Da sam postupak i faze kroz koje se prolazi u procesu stvaranja teksta nije moguće sprovesti u kontinuitetu. Činilo se da je nedostatak vremena najveća smetnja – da je potrebno mnogo časova da se sve aktivnosti valjano realizuju i još mnogo štošta. U takvim trenucima, malo potaknuta iskustvom, malo urođenim optimizmom, puštala sam da stvari idu same od sebe bez mnogo planiranja. Nije se uvijek morao zaokružiti proces stvaranja, ali sam nastojala da učenici uvijek uživaju u svim fazama kroz

koje prolazimo. Trudila sam se da proces stvaranja teksta mojim đacima ne predstavlja „muku“, da se ne osjećaju loše zbog toga što nekome ili većini nije do pisanja, što nekome nije do upornog korigovanja i pisanja novih verzija, ili što se nekome ne slušaju komentari drugara. I polako se stvaralačka nit odmotavala, kako kod mojih učenika tako i kod mene. Učeci njih da se oslobode dok stvaraju, da relaksirano pišu ili kažu što im je na srcu, da nema formula, klišeja, prihvatljivih rečenica, učila sam i sebe da se prepuštam čarima stvaranja teksta.

Kod mojih učenika, a i kod mene, čini se da je najdraža aktivnost bila čitanje i komentarisanje pročitane ili znanog. Ta faza je bila najinteresantnija, jer su tokom nje mogli da iskažu slobodno svoj stav, da saopšte kako su se osjećali dok su slušali drugu drugaricu, da predlože nove ideje i rješenja. Na tim časovima, koji su nekada trajali duže od planiranog, ali bez žaljenja, učili su i da budu tolerantni, da uvažavaju stav suprotan od svoga, da pokažu saosjećanje, izraze želju... Naravno bilo je dosta i onih koji su rado slušali savjete i prihvatili sugestije, ali ih nikako nijesu pretakali u drugu ili treću verziju teksta. Neki su to radili iako im se ništa nije sugerisalo, zato što su sami željeli da unaprijede svoj tekst i budu bolji. Nijesu svi podjednako uživali u aktivnostima stvaranja teksta, neke faze su praćene komentarima: „Meni ovo ne treba“, „Zašto da sakupljam građu“, „Ja hoću samo da pišem“... i još mnogo toga. Međutim, rekla bih da se većina radovala tim časovima.

Treba istaći da je uvođenje obrazovno-vaspitnog ishoda i ishoda učenja koji se odnose na procesni pristup u stvaranju teksta u predmetni program namijenjen nastavi crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti (2017), olakšalo primjenu metodskog pristupa Put stvaraoča. Svi nastavnici u Crnoj Gori sada imaju obavezu da primijene ovaj pristup prateći ishode i didaktičke preporuke date u programu. Naravno, veliku ulogu u realizaciji ovih aktivnosti ima kreativnost i entuzijizam nastavnika, kao i pozitivna motivacija učenika.

Ono što se meni čini važno u postizanju motivacije kod učenika jeste predstaviti im važnost i moć stvaranja tekstova. Sposobnost izražavanja učenika, kako usmena tako i pisana, pomaže svim aspektima razvoja ličnosti mladog čovjeka. Stvaranjem teksta podstiče svoje misli da lakše sagleda emocije, razumije postupke, prepozna strahove i sl. Sve ono nevidljivo što leži na srcu, pisanjem se pretače u vidljivo i oslobađa stvaraoča, a raduje čitaoca.

Na kraju bih željela da izrazim zahvalnost stručnom timu i svim dragim kolegicama koje sam upoznala tokom rada na Projektu na tome što mi je saradnja sa njima pokazala da nastavnici nijesu realizatori programa, već kreatori ideja i stavova u društvu.

PRILOZI

PRILOG 1: Obrazovno-vaspitni ishodi i ishodi učenja koji se odnose na stvaranje teksta u predmetnom programu za Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezici i književnost za osnovnu školu (2017). Didaktičke preporuke za svaki ishod vidjeti u istom predmetnom programu.

I CIKLUS

I RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da nakon slušanja i analize kraćih neumjetničkih tekstova izdvoji i klasifikuje najbitnije podatke, uporedi ih i dopuni i usmeno stvori sličan tekst.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- uoči i izdvoji najbitnije podatke u tekstu
- uporedi podatke iz teksta sa već poznatim podacima na istu temu i dopuni ih njima
- usmeno stvara tekst uz pomoć nastavnikovih pitanja ili slikovnog materijala.

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da objasni namjenu i značaj slikovnih zapovijesti, zabrana i upozorenja i da sam stvara slične.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- prepozna da se zabrana, zapovijest i upozorenje mogu saopštiti slikovnim putem
- prepozna slikovne poruke i objasni njihov sadržaj
- sam stvara slične slikovne poruke.

II nastavna oblast: Nastava književnosti**Obrazovno-vaspitni ishod 4**

Na kraju učenja učenik će moći usmeno da stvara svom uzrastu odgovarajuće tekstove po ugledu na umjetničke.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- uz pomoć nastavnika pravi pripremu za „stvaranje“ bajke (prikuplja građu i pravi plan/sličice segmenata teksta)
- stvara svoju kraću bajku na taj način što niže sličice koje predstavljaju radnju i posmatrajući ih kratko pripovijeda radnju (govorno nastupa)
- stvara poboljšanu verziju svoje priče nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima.

II RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da nakon slušanja, čitanja i analize kraćih neumjetničkih tekstova izdvoji i klasifikuje najbitnije podatke, uporedi ih i dopuni i stvori sličan tekst.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni svojim riječima pojam tekst
- izdvoji najbitnije podatke u tekstu
- iskaže svoje razumijevanje teksta
- iznese svoja iskustva o istoj temi
- sam stvara kraće usmene i pisane tekstove, po ugledu na pročitane ili slušane.

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da objasni namjenu i značaj jednostavnih štampanih zapovijesti, zabrana, upozorenja i obavještenja iz svoje okoline i sam stvara slične tekstove.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- prepozna i tumači jednostavne štampane zabrane, zapovijesti, upozorenja i obavještenja
- sam stvara slične štampane zabrane, zapovijesti, upozorenja i obavještenja.

II nastavna oblast: Nastava književnosti

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće tekstove po ugledu na umjetničke.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- uz pomoć nastavnika pravi pripremu za stvaranje usmenog i pisanog poetskog/proznog teksta (prikuplja građu i pravi slikovni plan teksta)
- stvara kraće sastave u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalno i stvaralačko mišljenje
- stvara poboljšanu verziju teksta nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima.

III RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da nakon slušanja ili čitanja i analize kraćih neumjetničkih tekstova izdvoji i klasifikuje najbitnije podatke, uporedi ih i dopuni i usmen i pisano stvori sličan tekst.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- objasni svojim riječima značenje pojma tekst
- izdvoji najbitnije podatke iz teksta
- iskaže svoje razumijevanje teksta
- iznese svoja iskustva o istoj temi
- u skladu s izabranim naslovom prikuplja građu za sopstveni tekst
- pravi plan teksta i raspoređuje građu
- sam stvara kraće usmene i pisane tekstove, po ugledu na pročitane ili slušane
- svoj tekst predstavi publici
- prikuplja svoje sastave u portfolio.

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da objasni namjenu i značaj pozdrava, čestitki, pohvala, pozivnica i sl. i samostalno stvara slične tekstove.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- prepozna i razlikuje pozdrave, čestitke, pohvale i pozivnice
- u tekstu prepozna onoga ko piše i onoga kome je tekst upućen (razlikuje pošiljaoca od primaoca)
- prepozna namjeru onoga ko piše
- uoči osnovne podatke u tekstu
- objasni kojim povodom se pišu pozdravi, čestitke, pohvale i pozivnice
- samostalno, ili po ugledu na određeni tekst, piše jednostavan pozdrav na razglednici, piše čestitku ili pozivnicu
- objasni zašto tekst treba da bude jasno i čitljivo napisan, jezički pravilan i estetski uređen.

II nastavna oblast: Nastava književnosti**Obrazovno-vaspitni ishod 4**

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- uz pomoć nastavnika pravi pripremu za stvaranje usmenog i pisanog poetskog ili proznog teksta (prikuplja građu i pravi plan teksta)
- stvara kraće sastave u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje
- stvara poboljšanu verziju teksta nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima
- prikuplja svoje sastave u portfolio.

II CIKLUS

IV RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da objasni namjenu i značaj nezvaničnih tekstova i da ih samostalno stvara.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- razlikuje nezvanične tekstove: tekst na razglednici, nezvanično opravdanje, nezvaničnu zahvalnicu i nezvaničnu molbu
- objasni namjenu i značaj navedenih nezvaničnih tekstova
- razlikuje i koristi javna obavještenja (piktogrami, cjenovnik, račun)
- prepoznaje sljedeće pojmove i imenuje ih odgovarajućim izrazima: pošiljalac, primalac, adresa, oslovljavanje, datum, potpis
- samostalno stvara nezvanične tekstove.

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da samostalno stvara usmeni i pisani tekst primjenjujući odgovarajuću kompozicionu strukturu (uvod, razrada, zaključak).

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- u skladu sa odabranim naslovom prikupi građu potrebnu za govorni nastup
- izradi plan govornog nastupa i usmenog izlaganja (misaoni obrazac)
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom govornog nastupa
- sam govorno nastupi (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu;
- procjenjuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika
- prepoznaje kompoziciju pisanog teksta
- imenuje djelove kompozicione strukture teksta odgovarajućim izrazima: uvod, razrada, zaključak
- samostalno stvara tekst u skladu s kompozicijom teksta
- prikupi građu potrebnu za pisanje teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom
- piše nekoliko verzija teksta, unapređujući njegov kvalitet
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove u skladu s uzrastom
- priprema govorni nastup, pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

II nastavna oblast: Nastava književnosti

Obrazovno-vaspitni ishod 7

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke.

Ishodi učenja

Ovim ishodom učeniku je ponuđen stvaralački način izražavanja i mogućnost dokazivanja u kreativnom poslu koji je bitno drugačiji od klasičnih provjera znanja. Nastavnik cijeni učenikovu samostalnost i poštuje njegove mogućnosti.

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- u skladu sa odabranim naslovom prikupi građu potrebnu za govorni nastup
- izradi plan govornog nastupa tj. usmenog izlaganja
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom govornog nastupa
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- procjenjuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika
- prepoznaje kompoziciju pisanog teksta i imenuje djelove kompozicione strukture teksta odgovarajućim izrazima: uvod, razrada, zaključak
- na odabrani naslov samostalno stvara pisani tekst u kojem do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje
- skupi građu potrebnu za stvaranje teksta po ugledu na čitani;
- izradi plan teksta
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom
- piše nekoliko verzija teksta, unapređujući njihov kvalitet
- vrednuje sopstveni tekst i tekstove drugih učenika
- pisanu pripremu za govorni nastup i pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

V RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 3

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da objasni namjenu i značaj zvaničnih i nezvaničnih tekstova i da ih samostalno stvara.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- odredi namjenu i značaj zvaničnih i nezvaničnih neumjetničkih tekstova: nezvanični i zvanični pozdrav, nezvanične i zvanične pozivnice, nezvanične i zvanične čestitke, nezvanično i zvanično pismo, meni, vremenska prognoza
- prepozna sljedeće pojmove i imenuje ih odgovarajućim izrazima: pošiljalac, primalac, adresa, oslovljavanje, datum, potpis
- pravilno popuni obrazac (upitnik o ličnim podacima, anketni list)
- tumači javna obavještenja (piktogrami, cjenovnik, telefonski imenik, red vožnje TV-program)
- pripremi jednostavnu anketu, klasifikuje podatke i predstavi rezultate ankete.

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da samostalno stvara jezički i sadržajno korektan usmeni i pisani tekst po ugledu na prethodno čitane neumjetničke tekstove.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- u skladu sa odabranim naslovom prikupi građu potrebnu za govorni nastup
- izradi plan (misaoni obrazac) govornog nastupa/usmenog izlaganja
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom govornog nastupa
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- procjenjuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika
- prikupi građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, zaključak)
- piše nekoliko verzija teksta, unapređujući njegov kvalitet
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove u skladu s uzrastom
- pisanu pripremu za govorni nastup i pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

II nastavna oblast: Nastava književnosti**Obrazovno-vaspitni ishod 7**

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje i primjenjuju osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- u skladu sa odabranim naslovom prikupi građu potrebnu za govorni nastup
- izradi plan govornog nastupa/usmenog izlaganja
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom govornog nastupa
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- procjenjuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika
- imenuje djelove kompozicione strukture teksta odgovarajućim izrazima: uvod, razrada, pasus, zaključak
- na odabrani naslov samostalno stvara pisani tekst
- prikupi građu potrebnu za stvaranje teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta (rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom)
- piše nekoliko verzija teksta, unapređujući njegov kvalitet
- vrednuje sopstveni tekst i tekstove drugih učenika
- pisanu pripremu za govorni nastup i pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

VI RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da samostalno stvara jezički i sadržajno korektan usmeni i pisani tekst po ugledu na prethodno slušane i čitane neumjetničke tekstove

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- izradi plan usmenog izlaganja (misaoni obrazac)
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- vrednuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika u skladu s uzrastom
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, zaključak)
- piše nekoliko verzija teksta, unapređujući njegov kvalitet
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove u skladu s uzrastom
- sam piše tekstove po ugledu na zvanične i nezvanične, pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- pisane pripreme govornog nastupa i svoje pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

II nastavna oblast: Nastava književnosti

Obrazovno-vaspitni ishod 7

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje i primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- u skladu sa odabranim naslovom prikupi građu potrebnu za govorni nastup
- izradi plan govornog nastupa/usmenog izlaganja
- izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom govornog nastupa
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- procjenjuje sopstveni govorni nastup i govorni nastup drugih učenika
- prepozna kompoziciju pisanog teksta
- imenuje djelove kompozicione strukture teksta odgovarajućim izrazima: uvod, razrada, zaključak, pasus
- na odabrani naslov samostalno stvara pisani tekst u kojem do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje
- prikupi građu potrebnu za stvaranje teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta (rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom)
- piše poboljšane verzije teksta nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima
- vrednuje sopstveni tekst i tekstove drugih učenika
- pisanu pripremu za govorni nastup i pisane tekstove odlaže u portfolio i razvrstava ih tematski, ili na osnovu nekog drugog kriterijuma.

III CIKLUS

VII RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da samostalno stvara jezički i sadržajno korektan usmeni i pisani tekst po ugledu na prethodno slušane i čitane neumjetničke tekstove.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- izradi plan (misaoni obrazac) usmenog izlaganja i koristi ga kao pisanu osnovu govornog nastupa
- iz različitih izvora traži potrebne podatke (potrebnu građu) i strukturira ih u skladu sa planom izlaganja
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet
- sam govorno nastupi (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- prilikom govornog nastupa govori razložno, prirodno i što više pravilno (standardnim jezikom)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- procjenjuje govorni nastup drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaže i argumentuje
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove u skladu s uzrastom
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta, izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, zaključak, pasusi)
- piše nekoliko verzija teksta (ukoliko je potrebno), unapređujući njegov kvalitet
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove u skladu s uzrastom
- opiše predmet po slobodnom izboru
- opiše predio, državu po slobodnome izboru
- opiše život osobe po slobodnome izboru
- prepriča radnju knjige i filma po slobodnom izboru
- pripovijeda o svojim doživljajima (upotrebljavajući i dijalog), po slobodnome izboru
- predstavi zajedničko mišljenje, do kojeg je došao radom u paru
- sam piše tekstove po ugledu na zvanične i nezvanične, pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- koristi subjektivnu ili objektivnu tačku gledišta u opisivanju i pripovijedanju
- služi se hronološkim i retrospektivnim tokom kazivanja
- pisane pripreme govornog nastupa i svoje pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih (ili na osnovu nekog drugog kriterijuma) razvrstava.

II nastavna oblast: Nastava knjiŹevnosti

Obrazovno-vaspiti ishod 7

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke i vrednuje ih.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje i primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- izradi plan usmenog izlaganja (misaoni obrazac) i koristi ga kao pisanu osnovu govornog nastupa
- iz različitih izvora traŹi potrebnu građu i strukturira je u skladu sa planom izlaganja
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet
- sam govorni nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- prilikom govornog nastupa govori razloŹno, prirodno i što više pravilno (standardnim jezikom)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta, koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- ocjenjuje govorni nastup drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaŹe i argumentuje;
- sam piše tekstove po ugledu na čitane, pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta, izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, zaključak, pasus)
- piše poboljšane verzije teksta nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima, unapređujući njegov kvalitet
- pisane pripreme govornog nastupa i svoje pisane tekstove odlaŹe u portfolio i tematski ih razvrstava (ili na osnovu nekog drugog kriterijuma).

VIII RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da samostalno stvara jezički i sadržajno korektan usmeni i pisani tekst po ugledu na prethodno slušane i čitane neumjetničke tekstove.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- izradi plan usmenog izlaganja (misaoni obrazac) i koristi ga kao pisanu osnovu govornog nastupa
- iz različitih izvora traži potrebne podatke (potrebnu građu) i strukturira ih u skladu sa planom izlaganja
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- prilikom govornog nastupa govori razložno, prirodno i što više pravilno (standardnim jezikom)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- ocjenjuje govorni nastup drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaže i argumentuje
- piše tekstove po ugledu na čitane (zvanične i nezvanične, naučno-popularne...), pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta, izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, zaključak, pasus)
- prvu verziju teksta analizira sa drugarima i nastavnikom, ispravlja sadržajne, gramatičke i pravopisne greške u svom tekstu
- piše nekoliko verzija teksta (ukoliko je potrebno), unapređujući njegov kvalitet (sadržajno, jezički i stilski)
- opiše radni postupak, igru i sport po slobodnom izboru
- opiše nastanak pojave po slobodnom izboru
- pripovijeda o životu osobe po slobodnom izboru
- komentariše tekst, knjigu i film po slobodnom izboru
- pripovijeda o događajima (upotrebljavajući i dijalog), po slobodnom izboru
- prilikom pisanja uvažava kompoziciju teksta (uvod, razradu i zaključak, te pasuse u tim cjelinama)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- predstavi zajedničko mišljenje do kojega je došao radom u paru
- vrednuje svoj pisani tekst i tekst drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaže i argumentuje
- sam piše tekstove po ugledu na zvanične i nezvanične (pismo, poziv, opravdanje, zahvalnica...), pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- sam popunjava formulare (poštanski, bankarski i drugi obrasci)
- služi se različitim funkcionalnim stilovima prilikom stvaranja teksta
- koristi i kombinuje različite perspektive pripovijedanja i opisivanja: subjektivno i objektivno hronološkim i retrospektivnim tokom kazivanja
- pisane pripreme govornog nastupa i svoje pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

II nastavna oblast: Nastava knjiŹevnosti

Obrazovno-vaspiti ishod 7

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke tekstove i vrednuje ih.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje i primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- izradi plan usmenog izlaganja (misaoni obrazac) i koristi ga kao pisanu osnovu govornog nastupa
- iz različitih izvora traŹi potrebne podatke (potrebnu građu) i strukturira ih u skladu sa planom izlaganja
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet;
- sam govorno nastupi (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- prilikom govornog nastupa govori razloŹno, prirodno i što više pravilno (standardnim jezikom)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- ocjenjuje govorni nastup drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaŹe i argumentuje
- sam piše tekstove po ugledu na čitane, pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani tekst
- izradi plan teksta, izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, pasusi, zaključak)
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove
- piše poboljšane verzije teksta nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima, unapređujući njegov kvalitet
- pisane pripreme govornog nastupa i svoje pisane tekstove odlaŹe u portfolio i tematski ih razvrstava (ili na osnovu nekog drugog kriterijuma).

IX RAZRED

I nastavna oblast: Nastava jezika

Obrazovno-vaspitni ishod 4

Na kraju učenja učenik će biti sposoban da samostalno stvara jezički i sadržajno korektan usmeni i pisani tekst po ugledu na prethodno slušane ili čitane neumjetničke tekstove.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- izradi plan usmenog izlaganja (misaoni obrazac) i koristi ga kao pisanu osnovu govornog nastupa
- iz različitih izvora traži potrebne podatke (potrebnu građu) i strukturira ih u skladu sa planom izlaganja
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet;
- sam govorno nastupi (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- prilikom govornog nastupa govori razložno, prirodno i što više pravilno (standardnim jezikom)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- ocjenjuje govorni nastup drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaže i argumentuje;
- piše tekstove po ugledu na čitane (zvanične i nezvanične, naučno-popularne...), pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta, izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, zaključak, pasus)
- prvu verziju teksta analizira sa drugarima i nastavnikom, ispravlja sadržajne, gramatičke i pravopisne greške u svom tekstu
- piše nekoliko verzija teksta (ukoliko je potrebno), unapređujući njegov kvalitet (sadržajno, jezički i stilski)
- opiše osobu po slobodnom izboru
- opiše mašinu po slobodnom izboru i objašnjava njeno djelovanje
- opiše spoljašnji ili unutrašnji prostor
- pripovijeda o svom putovanju
- prepričava i komentariše tekst, film i knjigu po slobodnom izboru
- priča o svojim planovima za budućnost
- opisuje (zamišlja) svoj životni put
- prilikom pisanja uvažava kompoziciju teksta (uvod, razradu i zaključak, te pasuse u tim cjelinama)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- predstavi zajedničko mišljenje do kojega su došli radom u paru
- sam piše tekstove po ugledu na zvanične i nezvanične (molba, pismo, poziv, opravdanje zahvalnica...), pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- sam piše autobiografiju po ugledu na čitane, pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njenom oblikovanju
- vrednuje svoj pisani tekst i tekst drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaže i argumentuje
- pisane pripreme govornog nastupa i svoje pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih razvrstava.

II nastavna oblast: Nastava književnosti**Obrazovno-vaspitni ishod 7**

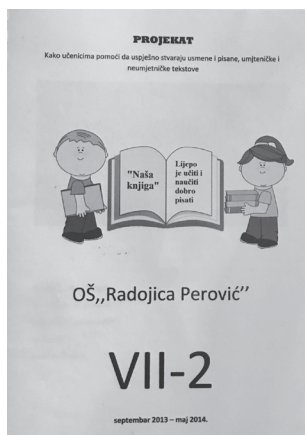
Na kraju učenja učenik će biti sposoban da stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove po ugledu na umjetničke i vrednuje ih.

Ishodi učenja

Tokom učenja učenik će moći da:

- stvara svom uzrastu odgovarajuće usmene i pisane tekstove u kojima do izražaja dolazi kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje i primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- izradi plan usmenog izlaganja (misaoni obrazac) i koristi ga kao pisanu osnovu govornog nastupa
- iz različitih izvora traži potrebne podatke (potrebnu građu) i strukturira ih u skladu sa planom izlaganja
- priprema govorni nastup stvarajući nekoliko verzija i unapređujući njegov kvalitet
- sam govorno nastupa (s unaprijed pripremljenom temom), uz pisanu pripremu
- prilikom govornog nastupa govori razložno, prirodno i pravilno (standardnim jezikom)
- odgovara na pitanja o sadržini i drugim posebnostima teksta koja postavlja nastavnik i drugovi iz odjeljenja
- ocjenjuje govorni nastup drugara iz odjeljenja i svoje mišljenje izlaže i argumentuje
- piše tekstove po ugledu na čitane pri čemu primjenjuje osnovna znanja o njihovom oblikovanju
- prikuplja građu potrebnu za stvaranje pisanog teksta po ugledu na čitani
- izradi plan teksta, izabere i rasporedi sakupljenu građu u skladu sa planom teksta i njegovom kompozicijom (uvod, razrada, pasusi, zaključak)
- piše poboljšane verzije teksta nakon konsultacija s nastavnikom i ostalim učenicima, unapređujući njegov kvalitet
- vrednuje sopstvene i tuđe tekstove u skladu s uzrastom
- pisane pripreme za govorni nastup i svoje pisane tekstove odlaže u portfolio i tematski ih (ili na osnovu nekog drugog kriterijuma) razvrstava.

Prilog 2: Naše knjige

Knjiga: NAŠA KNJIGA, zbirka priča (2014)

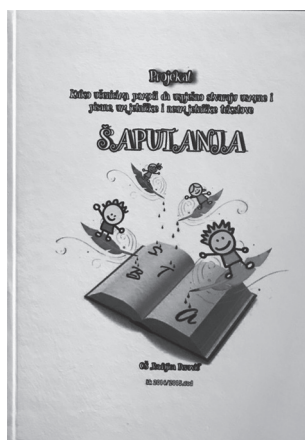
Autori: učenici VII/3 odjeljenja

Profesorica: Mirka Živković

Škola: OŠ „Radojica Perović“, Podgorica

...Teme priča u knjizi primjerene su uzrastu učenika, jasno je da su njihove naslove birala djeca, te su zato doživljajno ispričane i posebne, svaka na svoj način. Njihova kompozicija je školski dobra, a rečenice jasne i pravilne – usmjerene na glavnu ideju u pasusu i čitavom radu, čime i pasus u priči i sama priča postaje jedinstvena cjelina. Profesorica Mirka Živković je na kraju knjige napisala: „Bogata i darežljiva jesen nasmija se i namignu vjevericama i one hitro, vrijedno i predano počеше skupljati lješnike i orahe. Odlagale su ih u ostavu, nepotrebne i loše odbacivale, a zdrave čuvale i njegovale. Mjesecima su neumorno brusile svoje plodove i u školjku stavljale samo najljepše bisere. Hvala svim učenicima VII/2 na saradnji i vjerovanju da ćemo stići do cilja, do *Naše knjige*.“

Izvod iz recenzije *dr Dušanke Popović*

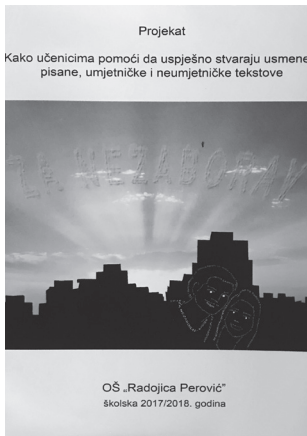
Knjiga: ŠAPUTANJA, zbirka priča (2015)

Autori: učenici VII, VIII i IX razreda

Profesorica: Mirka Živković

Škola: OŠ „Radojica Perović“, Podgorica

...Zbirkom učeničkih radova *Šaputanja* završen je četvorogodišnji rad na Projektu o pisanju profesorice Mirke Živković i jedne njene generacije učenika. Knjiga je podijeljena na tri dijela, a svaki dio tematski je blizak urastu koji je stvarao priče. O radu na ovoj zbirci mladi autori su rekli: „Rad na stvaranju knjige *Šaputanja* bio je izazov za nas... Nadamo se da ćemo ovim radom šapnuti mnogima kako se dolazi do sjajnih zvijezda“...

Knjiga: ZA NEZABORAV, zbirka priča (2018)

Autori: učenici VIII razreda

Profesorica: Mirka Živković

Škola: OŠ „Radojica Perović“, Podgorica

...Narativni postupci u ovoj zbirci tekstova raznovrsni su i zaista su ogledalo dobro osmišljenih stilskih vježbi – pa imamo alegoriju, pripovijedanje u 1. licu jednine u 3. licu jednine, elemente satire..., a sve očigledno originalno i odgovara uzrastu ovih vrijednih autora. Zbirka tekstova *Za nezaborav* demonstrira da je stvaralačko pisanje moguće razvijati u osnovnoj školi, i da ono, s jedne strane, ne mora zavisiti isključivo od sklonosti, darovitosti. S druge strane, podučavati, postićati, ohrabrivati učenike na pisanje, često može otkriti i pravi talenat za pisanje.

Izvod iz recenzije *Nade Durković*

Knjiga: ČAROLIJA PISANJA, zbirka priča (2016)

Autori: učenici V/2

Učiteljica: Ljubica Bulatović

Škola: OŠ „Milorad Musa Burzan“, Podgorica

...Iz ovih kratkih sastava zrači ljubav kojom oni opisuju svoje likove, životinje, prirodu, čovjeka i cijeli svijet. Njihove riječi, lepršave i oslobođene svega onoga što nas starije često sputava, izatkale su stvarnost išaranu radošću, smijehom, snovima, iskrenošću. Ovom knjigom svi ovi mali pisci otkrili su nam neki dio sebe i dio nekih svojih tananih emocija. Možda će neki od njih izrasti u vrsnog majstora riječi, kakvih je bilo mnogo na ovom našem prostoru, a podržati ih da njeguju dar koji posjeduju, trebalo bi bez izuzetka...

Izvod iz recenzije *Marine Šestović*

Knjiga: JEDINSTVENI PUTNIK (2015)

Autorica: Jelena Popović, učenica IX razreda

Profesorica: Željka Truš

Škola: OŠ „Srbija“, Bar

Knjiga *Jedinstveni putnik* predstavlja odista jedinstveni spomenar djetinjstva koji se sastoji od 24 priče, za 24 drugara. To je putovanje kroz djetinjstvo i devetogodišnje školovanje iste grupe dječaka i djevojčica, tj. jednog odjeljenja, zbirka u kojoj mlada autorka predstavlja svakog svog drugara ponaosob, opisujući njegove posebnosti. Neobično zrela, no još uvijek djetinjstvom snažno obojena promišljanja o životu, vremenu i njegovom proticanju, izgrađivanju i čuvanju prijatelja i prijateljstvu kao fenomenu, usmjeravaju i čuvaju pažnju čitaoca vodeći ga do posljednje korice ove knjige.

Izvod iz recenzije *dr Dušanke Popović*

**Knjiga: DA SAM KRALJICA,
zbirka pjesama (2018)**

Autorica: Katarina Jovović, učenica VI razreda

Profesorica: mr Vera Mićunović

Škola: OŠ „Olga Golović“, Nikšić

Svojim pjesmama Katarina pleće najljepše mreže u koje bez pogovora pristajete da budete uhvaćeni, a poeziju odlikuje iskrenost i neposrednost. Poput leptira širi svoja krila i gradi pjesničke slike koje oslikavaju mladu uzburkanu dušu. Njen smisao života su porodica, drugarstvo, njena Crna Gora i Nikšić, ljubav, škola. Svaki trenutak podjednako je vrijedan i nađe se u njenim rimama, šetnja Trebjesom ili parkom, nestašluci na času, druženja i šaputanja ulicama njenog grada kojem poklanja najljepše stihove. Misli slobodno lete, u svakom stihu jasno vidite lepršavost koja potvrđuje lakoću njihovog nastajanja, srčanost i plemenitost jednog mladog i nježnog srca, ljepotu djetinjstva. U svojim pjesmama sačuvala je trag vremena najljepšeg u životu čovjeka i spasila ga od zaborava...

Izvod iz recenzije Mr Vera Mićunović

Profesor pisac

Inspirisana i podstaknuta Projektom, profesorica **Jelena Gošović Perović**, koja je tada izvodila nastavu crnogorskog jezika i književnosti u OŠ „Vladimir Nazor“ u Podgorici, zavišila je pisanje započetog romana *Bijeg iz vrzinog kola* i osvojila nagradu za najbolji neobjavljeni crnogorski roman (2013).

Knjiga: **BIJEG IZ VRZINOG KOLA**, prva nagrada na „Pobjedinom“ konkursu *Najbolji neobjavljeni crnogorski roman* (2013)

Autorka: Jelena Gošović Perović
Gimnazija „Slobodan Škerović“, Podgorica

Roman *Bijeg iz vrzinog kola* je sugestivna proza, namijenjena rijetkim, čarobno hrabrim muškarcima i ženama koji/e znaju da pobjednik u borbi *sa lažovom od života* može biti samo onaj koji se bori. Riječ je o djelu koje je prvorazredni proizvod ljudskih, intelektualnih i umjetničkih vrijednosti emancipirajućeg ženskog „ja“. U pitanju je svježije i aktuelno štivo, pisano u prvom licu, bez patetike i naprezanja, sa notom lake ironije. Djelo otvoreno progovara o ženskom identitetu i ranjivosti žene u vladajućem muškom poretku...

Izvod iz recenzije *Vlatka Simunovića*

*

* *

Mnoge knjige objavljene su na nivou odjeljenja, razreda ili škole. Osim što su pisali, učenici su sami kreirali knjige – njihovu veličinu i izgled, izrađivali korice, uvezivali listove na različite načine, sami radili ilustracije ili pronalazili prigodne, predstavljali knjige publici i radovali se tome.

Knjige koje su kreirali učenici – od pisanja do predstavljanja

Knjige i publikacije o metodskom pristupu Put stvaraoca u izdanju Zavoda za školstvo

Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi rezultati, 2012.

Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju usmene i pisane, umjetničke i neumjetničke tekstove – prvi koraci, 2013. i 2014.

Pojedinosti o Projektu možete naći na sajtu Zavoda za školstvo (zzs.gov.me):
http://www.zzs.gov.me/rubrike/projekti/projekti/citalacka_pismenost/

Promocija knjige *Kako učenicima pomoći da uspješno stvaraju...* u OŠ „Radojica Perović“ (2013. godine)

PUT STYVARAOCA - RADOST PISANJA
NASA SKOLA NASA SKOLA NASA SKOLA
PUT STYVARAOCA - RADOST PISANJA
NASA SKOLA NASA SKOLA NASA SKOLA

ISBN 978-9940-24-074-5

9 789940 240745